

A fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének és büntetési rendszerének egyes kérdései

1. A szocialista büntetőjogi irodalomnak egyik legelhanyagoltabb területe a fiatalkorúak büntetőjogi helyzetének kérdése. Csak az utóbbi években történtek kísérletek a legfontosabb elméleti kérdések felvetésére és megválaszolására. Ez jelentős mértékben a kodifikációs munka felélénkülésére és a fiatalkorú bűnözés elleni sikeres harc tapasztalatainak összegezésére vezethető vissza. A kodifikációt megelőző elméleti alapvetésekből és a már megszületett törvényhozási aktusokból kitűnően a fiatalkorúak büntetőjogának fejlődése a különleges büntetőjogi kezelés fenntartásának irányába halad. A fejlődés elsősorban a büntetési rendszer továbbbépítésében mutatkozik meg. A büntetési rendszer fejlődése messzemenően érvényesíti a szocialista büntetőpolitikának azt a felismerését, hogy a fiatalkorúak bűnözése elleni küzdelemben a büntetőjognak csak másodlagos szerepe van. „A harc sikerét az anyagi és kulturális színvonal emelése és nem a jogi, bírói intézkedések szigorítása biztosítja.”¹ A büntetési rendszer fejlődése tehát nem a büntetőjogi felelősség szigorításának, hanem a nevelő jellegű állami és társadalmi rendszabályok maximális igénybevételének irányába halad. A büntetési rendszer ugyanakkor, amikor nem szigorítja a büntetőjogi felelősséget, következetesen érvényesíti az elkövetett bűntettek miatti feltétlen és elkerülhetetlen felelősségrevonás elvét.² A felelősség feltétlen jellegének érvényesítése során figyelembe kell venni az élet sokrétűségét, a bűntettek különbözőségét, a bűntett elkövetésére vezető okokat és feltételeket, és ennek megfelelően differenciálni kell a büntetési rendszert, ezt ki kell egészíteni a nem büntetőjogi intézkedésekkel, nem büntetőjogi nevelő rendszabályok széles skálájával.³ A büntetési rendszeren belül is fokozni kell a nevelő jellegű

¹ V. S. Tadevoszján, *Harc a fiatalkorúak által elkövetett bűntettek felszámolásáért a Szovjetunióban.* (Legalitatea Populara, 1957. 6. sz.) Hasonlóan foglal állást a bolgár irodalomban Hrisztó Lalow, *A fiatalkorúak bűnözése elleni harc kérdéséhez* (Szocialisticeszko Pravo, 1954. 11. sz.) c. cikkében és S. Kalpov, *Büntetőigazságszolgáltatás a fiatalkorúak bűnözése elleni küzdelemben* (Szocialisticeszko Pravo, 1955. 1. sz.) c. cikkében.

² „A harc fokozása nem a megtorlás fokozását jelenti. A bűnözés elleni harc a Szovjetunióban nemcsak a büntetéskiszabás eszközeivel folyik, ennek a harcnak hatékonyságát nem a fenyítő szankciók szigorítása biztosítja, hanem mindenekelőtt az, hogy minden egyes bűntett elkerülhetetlenül és feltétlenül megkapja büntetését.” P. Sz. Romaskin, *A szovjet büntetőtörvényhozás kodifikálásának alapvető problémái.* (Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1957. 5. sz.) Lényegében ezt az álláspontot képviseli a csehszlovák irodalomban M. Hartmanová, *A fiatalkorúak a bíróság előtt és azok nevelése.* (Soudce z Lidu, 1954. 2. sz.) és O. Rolenz, *Büntető eljárás a fiatalkorúakkal szemben.* (Soudce z Lidu, 1954. 2. sz.) c. cikkében.

³ Ezt a követelményt juttatja érvényre az 1958-ban kiadott, „A Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok büntetőtörvényeinek alapelvei” 10. cikke. Eszerint: „Ha a

rendszabályok súlyát, a büntetőjogi nevelőintézkedéseket, melyek megfelelően kielégítik a büntetési rendszer differenciáltságának követelményét.⁴

A szocialista országok jogának hatályos rendelkezései és a folyó kodifikációs munkálatok elméleti alapvetései, valamint az újabban napvilágot látott törvények fenntartják a fiatalkorúak különleges büntetőjogi elbírálásának elvét és ezt főleg a büntetési rendszer kiépítésénél érvényesítik. A különleges büntetőjogi elbírálás elvét a burzsoá országok joga is ismeri. Hogy a szocialista büntetőjogi rendezés sajátosságait felfedjük, szükségesnek mutatkozik a fiatalkorúak megkülönböztetett elbírálásának történetét áttekinteni.

2. A fiatalkorúakra vonatkozó különleges büntetőjogi szabályok kialakítása Európa-szerte a századforduló időszakára esik. A megkülönböztetett büntetőjogi kezelés lényege: szembe fordulás a klasszikus büntetőjogi elvekkel. A megkülönböztetett büntetőjogi kezelés kialakulása szerves része annak az általános kriminálpolitikai reformmozgalomnak, mely a klasszikus büntetőjoggal való szembe fordulást az imperializmus büntetőpolitikai szükségleteire alapozza, és amelyik végső soron a burzsoa törvényesség felszámolására irányul. A klasszikus büntetőjogi elvek a klasszikus kapitalizmus büntetőpolitikai szükségleteinek felelnek meg. Ezek az elvek a burzsoa törvényesség anyagi-jogi biztosítékai. A nullum crimen et nulla poena sine lege elve, a cselekménytan objektivista szemlélete, a bűnösségi elv, a cselekmény és büntetés közötti proporcionális elve — ezek a klasszikus büntetőjog jellemzői. Ezek az elvek a polgári demokratikus államrendezkedés, a burzsoa-liberális politikai rezsim büntetőpolitikájának anyagi jogi vetületei.⁵

Az imperializmus kialakulásával ezek a klasszikus büntetőjogi elvek és az ezeknek megfelelő intézmények többé nem képesek kielégíteni a büntetőpolitika igényeit. A klasszikus büntetőjog büntetési rendszere és büntetései nem képesek sikeresen megbirkózni a kriminalitással. A sikertelenség oka többek között az, hogy az imperializmus időszakának kriminalitása jelentősen különbözik a klasszikus kapitalizmus bűnözési folyamatától. Mik a jellemzői ennek a kriminalitásnak? A büntettek számszerű növekedése mellett minőségi változást jelent a visszaesők számának növekedése, a hivatásos és szokás-

bírárság megítélése szerint a társadalomra nem nagyon veszélyes bűncselekmény tizen-nyolc éven aluli elkövetője büntetés kiszabása nélkül is megjavítható, vele szemben büntetésnek nem minősülő nevelő jellegű kényszerintézkedéseket alkalmazhat.”

⁴ A büntetőjogi és a nem büntetőjogi rendszabályok alkalmazása tekintetében különösen az NDK irodalmában találhatunk elméleti alapvetést. J. Lekschas és J. Renneberg álláspontja szerint a bíróság által alkalmazható nevelő intézkedéseket a büntetésekhez kell közelíteni és a nem jelentős büntettek esetében nem bírói úton kell a nevelő, környezeti intézkedéseket alkalmazni. Szerintük „a büntetési rendszer dualizmusát fel kell váltani egy egységes fiatalkorú büntetési rendszerrel”. (*Probleme der sozialistischen Strafgesetzgebung in der Deutschen Demokratischen Republik. Staat und Recht*, 1958. 8. sz.) Ezt az álláspontot az NDK kodifikációs kormánybizottsága nem tette magáévá és továbbra is fenntartotta a büntetési rendszer dualizmusát. (A. Fräbel, *Soll die Zweispurigkeit von Erziehungsmaßnahmen und Strafen im Jugendstrafrecht beibehalten werden?* Neue Justiz, 1959. 3. sz.)

⁵ „A klasszikus büntetőjogban a bűnösség és beszámíthatóság, a tett objektív súlya és a büntetés arányossága a burzsoa egyéni szabadság büntetőjogi kifejeződése volt. A felületen azonban ez az egyéni érdekvédelem nem ilyen leplezetlenül mutatkozott, hanem övezve volt mindenféle államjogi és erkölcsi ideológiával. Lényegében itt nem volt egyébről szó, mint a büntetés korlátlanságának az egyéni érdekek szempontjából való korlátozásáról.” (Friedmann E., *A büntetőjogi alapgfogalmakról. Büntetőjogi dolgozatok Balogh Jenő születése 50. évfordulójának ünnepére*. Bp. Bűnügyi Szemle, 156. o.)

szerű bűnözők megjelenése, másrészt a kriminalitás „megifjodása” — a fiatalok arányának jelentős növekedése. A bűnözés mint a kapitalista rendszer elleni ösztönös, elemi tiltakozás mellett nő és erősödik a munkásosztály szervezett politikai ellenállása is. Ezek a körülmények új kriminálpolitika kialakítását követelik. Az imperializmus büntetőjogi szükségleteit legkövetkezetesebben kifejező kriminálantropológiai és kriminál-szociológiai iskola végzi el az új büntetőpolitikai feladatok kidolgozását, elméleti általánosítását és a klasszikus büntetőjogi intézményekhez való dogmatikai hozzáidomítását, illetőleg a számukra használhatatlan klasszikus intézmények felszámolásának elméleti igazolását.

3. Az új kriminálpolitikai reformtörekvések a kriminalitás változásaira, új jelenségeire hivatkozva kezdik meg a klasszikus büntetőjogi elvek és intézmények kritikáját. „A kriminalitás az utóbbi évtizedben patológikus jelenségeket mutat.”⁶ Nem a büntetőjogi eszmék „önmozgása”, hanem a burzsoázia büntetőpolitikai szükségletei vezetnek el szükségszerűen a büntetőjogi eszmék és intézmények reformjához. A kriminálantropológiai és kriminál-szociológiai iskola általános sikereit annak köszönheti, hogy az imperializmus időszakának kriminalitása Európa-szerte hasonló jelenségeket produkált.⁷

A büntetőjogi reformtörekvések mindenekelőtt a büntetési rendszer újjáalakítását követelték.⁸ A reformtörekvések irányát ez a központi követelmény fejezi ki leghívebben: meg kell szüntetni a büntett és büntetés közötti arányosság elvét, és fel kell váltani az elkövető és a büntetés közötti proporcionalitással.⁹ A jogépségi (megtorló) büntetés felváltása a célbüntetéssel, a prevenció és az individualizáció követelménye lényegében nem más, mint a tett-büntetőjog tettes-büntetőjoggá való átalakításának programja, az objektív szemléletnek a szubjektív büntetőjogi szemlélettel való felváltása.¹⁰

⁶ „A bűnözés az utóbbi évtizedben patológikus vonásokat mutat: 1. nő az elkövetett bűncselekmények száma általában és különösen az állam, közrend, vallás és személyiség elleni bűncselekmények száma; 2. növekszik a visszaeső bűnözők száma; 3. jelentős a fiatalok bűnözése és egyre növekszik.” (F. Liszt, *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. Berlin, 1905. 2. köt. 237. o.)

⁷ „Liszt mozgalmának titka, hogy kifejezte a felépítményben követelt változások szükségességét, melyek az alapon már az imperializmussal végbementek.” (J. Renneberg, *Die kriminalsoziologischen und kriminalbiologischen Lehren und Strafrechtsreformvorschläge Liszt und die Zerstörung der Gesetzlichkeit im bürgerlichen Strafrecht*. VEB. Berlin, 1956. 27. o.) Valóban, Liszt az új kriminálpolitikai elveken nyugvó büntetőjog kialakítását azért tartotta szükségesnek, mert „hatályos jogunk tehetetlen a bűnözéssel szemben”. (*Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. Berlin, 1905. 322. o.)

⁸ „A megfélemlítésre alapozott büntetési rendszer a XIX. század második felében erőtlenné bizonyult, hogy leküzdje az egyre növekvő bűnözést és mindenekelőtt a visszaesést, valamint a fiatalok bűnözésének emelkedését. A kapitalizmus objektív törvényeinek következtében a bűncselekmények száma egyre növekedett. A burzsoázia ideológusai nem ismerhették be, hogy ez a jelenség magának a kapitalista rendszernek következménye, tehát a büntetési rendszer csődjének eredményeként állították be és azt a követelményt állították fel, hogy meg kell változtatni a büntetési rendszert.” (M. D. Sargorodszkij, *Büntetés a büntetőjogban*. Moszkva, 1957., az Állam- és Jogtudományi Intézet kéziratosa fordítása.)

⁹ „Első sorba kell helyezni a bűncselekmények leküzdését a tettesre gyakorolt egyéniesített behatással. Ez azt feltételezi, hogy a társadalmi védekezés általában, a büntetés pedig mint célbüntetés különösen a tettes személyéhez igazítandó mértékében és módjában.” (F. Liszt i. m. 152. o.)

¹⁰ „Az individualizáció az a jelszó, mely alatt a büntetőjog szubjektívizálása betört és ma már a tettes felelteti a büntetést. A személyiségvizsgálat és az a Liszt-i elszó, hogy „nem a tettet, hanem a tettest kell büntetni” lényegében mit takar? Azt,

„Nem a cselekményt, hanem a büntettest kell büntetni” formula a klasszikus elvekkel való szakítást jelenti. Ez a büntetéstan követelmény, mely a speciális prevenció elsődlegességét hangsúlyozza és a speciális prevencióra épített represszió általános élesítését követeli, a cselekménytanban az objektivista szemléletet (a cselekmény tárgyi súlya, a jogtárgy jelentősége határozza meg a büntett társadalmi, büntetőjogi értékelését) szubjektívizmussal váltja fel, a büntetőjogi felelősség alapjának többé nem a szabad akaratot és bűnösséget, hanem a cselekmény büntetendőségét és az elkövető veszélyességét tekinti.

4. A klasszikus elvekkel való szembefordulás tehát mindenekelőtt a büntetési rendszer intézményeivel és elveivel való szembefordulást jelentette, de egyúttal a cselekménytan és a büntetőjogi felelősség kérdésében is új elméleti álláspontot alakított ki. Ez a szembefordulás konkrétan a következőket jelentette:

a) a cselekménytanban szubjektívizmussal váltják föl az objektivista szemléletet (a tettes személyiségének, személyi körülményeinek, tulajdonságainak döntő jelentőséget tulajdonítanak a cselekmény objektív sajátosságaival szemben);

b) a büntetőjogi felelősség kérdésében a szabad akaratra épített bűnösségi elvet a mechanikus determinizmusra épülő veszélyes állapot és materiális bűnösség intézményével váltják fel;

c) a büntetéstanban a megtorlási elvből folyó jogépségi büntetés arányosságát és a büntetés határozottságát a célbüntetések speciál-preventív intézkedés-rendszerével és az individualizáció elvére épülő határozatlan tartamú biztonsági intézkedésekkel váltják fel.

Ezek a büntetőjogi reformkövetelmények a burzsoa politikai reformizmussal voltak szoros kapcsolathatnak.

A büntetőjogi reformkövetelések sikerét ebben az időszakban éppen ez a szoros kapcsolat biztosította.¹¹

hogy a tett csak szimptóma. Liszt iskolája logikusan eljutott a bűnösség és büntetés fogalmának felszámolásához. A tettesbűnösség és tettesbüntetés (Täterschuld és Täterstrafe) a kialakított új fogalom, melynek alapja a tettes személyisége, mint büntetési alap, mely végül is elvezet a modern represszív tettesbüntetőjoghoz”. (G. Spengel, *Zur Notwendigkeit des Objektivismus im Strafrecht*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1953. 4. sz. 524–526. o.)

Liszt erről a kérdésről így ír: „Proporcionalitás a büntetés és a tettes bűnöző érzülete között”: ez az, amit ma követelményként felállítunk”, majd tovább „a modern kriminál-politika kiindulási alapelve, hogy nem a bűncselekmény, hanem a büntettes a büntetés tárgya, nem a fogalom, hanem az ember, hogy tehát a büntetés nemét és mértékét nem a fogalmi különbség határozza meg, amit a kódex előír, hanem a büntettek biológiai különbségei.” (Liszt i. m. 377. o. és 170. o.) (Kiemelés tőlem — Sz. A.)

Nálunk hasonló gondolatmenettel és érveléssel Vargha Ferenc azt hangsúlyozza, hogy „A büntető igazságszolgáltatás legfőbb feladata, hogy feltárja azt a büntetést, mely a jogi értékek individualizált megtámadásának a társadalmi hasznosságot és célszerűséget irányadóul véve, a legmegfelelőbb. Idejét múlta az a felfogás, amely szerint az állami igazságszolgáltatásnak a megtorló büntetés alkalmazása a feladata. A büntetés célja a társadalmi rend fenntartása, következésképp azon tényezők ellen kell irányulnia, amelyek a bűncselekmények okaiként jelentkeznek. Az emberben a *kriminális individualitás* lehet tárgya a büntetésnek. (Vargha F., *A gyermekkorban lévő bűnösök*. Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1895. 42. o.) (Kiemelés tőlem — Sz. A.)

¹¹ „A pozitívista filozófiára és burzsoa szociológiára alapozott szociológiai büntetőjogi koncepciót nem tekinthetjük tudományos előrelépésnek, nem tekinthetjük haladónak sem, annak ellenére, hogy a büntettekért a felelősséget a társadalomra hárítja, mivel ezt reakciós tartalommal teszi és nem közeledik a szocialista világnéphez. Ezen

A burzsoa törvényesség anyagijogi intézményeit az új kriminálpolitikai reformmozgalomnak nem sikerült teljesen felszámolnia, azonban kompromisszumra kényszerítette a klasszikus büntetőjogot. Így alakul ki a klasszikus büntetőjogi intézmények mellett azok természetének, elveinek és alkalmazási feltételeinek élesen ellentmondó biztonsági intézkedések rendszere, a büntetési rendszer dualizmusa és a fiatalkorúak különös büntetőjogi kezelésének szabályrendszere.

5. A fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének új szabályai így jellemezhetők: győzött a tettes büntetőjogi szemlélet, a biztonsági intézkedések szerepe dominál és elsődleges a határozott tartamú büntetésekkel szemben.¹² A fiatalkorúak tekintetében könnyebb volt áttörni a burzsoa törvényesség elveit és intézményeit. A fiatalkorúak büntetőjoga, a fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének szabályrendszere a burzsoa törvényesség áttörési kísérleteinek eredménye és a kriminál-antropológiai és szociológiai reformtörekvések egyik mellékterméke. Mint ilyen, veszedelmes precedens a klasszikus elvek további áttörési kísérleteihez. A különleges büntetőjogi szabályok a burzsoa politikai reformizmus, a burzsoa szociálpolitika gondolatvilágával mutatnak rokonságot, és látszólag haladó, humánusabb intézményei a burzsoa ideológiai és politikai befolyásolás hajlékony eszközei.¹³

Hazánkban a fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének szabályai, azok kialakulásának körülményei és jellege ugyanazokat a sajátosságokat mutatják, melyeket az eddigiek során az európai fejlődést illetően megállapítottunk. Nevezetesen: a II. Bn. és az Fh. ugyanúgy a klasszikus elvekkel szembeforduló büntetőjogi reformtörekvések eredménye,¹⁴ és a maga

nem változtat az a kép sem, hogy a szociológusok és mindenekelőtt Liszt saját programjában nagyvonalú szociálpolitikát látott. Ez a bismarcki szocializmus büntetőjogi vetülete volt, mely mellett határozottan állást is foglalt, elhatárolva magát a forradalmi proletármozgalomtól.” (Renneberg i. m. 44–45. o.)

H. Nathan a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény méltatása kapcsán fejt ki, hogy a fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének kialakulása a burzsoa társadalomban kifejezetten a burzsoa reformizmus terméke. (*Neue Justiz*, 1952. 6. sz. 246. o.)

Hasonlóan foglal állást K. Pollák, *Franz von Liszt und der Zerfall der bürgerlichen Gesetzhchkeit* c. cikkében. (*Neue Justiz*, 1951. 3. sz. 97. o.)

¹² Maurach így jellemzi ezt a folyamatot: „A fiatalkorúak büntetőjogában az általános büntetőjog tette vonatkoztatott bűnösségi elve háttérbe szorul és átadja helyét egy tettesbüntetőjognak, mely abban is kifejezésre jut, hogy a nevelőintézkedések kiválasztásánál és mértékének meghatározásánál a tettes személyiségének egésze a döntő.” (*Strafrecht, Allgemeiner Teil*. 727. o.)

¹³ Lekschas mutatott rá arra, hogy a fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelését megvalósító burzsoa JGG „a jogkövetkezmények dualizmusával nem csinált egyebet, mint raffinált szentesítést a kapitalista rendszerrel konfliktusba jutott fiatalkorúak elnyomásának és alapot teremtett egy tettes-, érületbüntetőjog bevezetéséhez. Az imperialista államnak szüksége van arra, hogy »nevelő« beavatkozását jogilag igazolja. A JGG a korlátlan állami beavatkozásnak és az ifjúság imperialista célok végrehajtására való alkalmassá tételének eszköze.” (J. Lekschas, *Gegen bürgerlich-idealistische Tendenzen in der Theorie des Jugendstrafrechts. Staat und Recht*, 1958. 4. sz. 379. o.)

Tadevoszjan fejt ki, hogy „A burzsoa vezető körök kísérletei a fiatalkorú kriminalitás növekedésének meggátlására egyes filantropikus és látszólag haladó intézkedések foganatosításával, nem vezetett sikerre, mert ezek csak hypokrita aktusok voltak a munkáosztály felháborodásának levezetésére.” (V. S. Tadevoszjan, *Lupta pentru lichidaria faptelor ilicite savirsite de minori in URSS. Legalitatea Populara*, 1957. 6. sz. 645. o.)

¹⁴ „Törvényhozásunknak fel kell használnia azon tudományos kutatások eredmé-

egészeben a tettesbüntetőjogi szemlélet nagyon is következetes gondolat és eszmévilágának terméke.¹⁵ A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi szabályok „pszeudo büntetőjogi” szabályrendszerként való kezelése eszköz arra, hogy a klasszikus elvektől, a burzsoa törvényesség anyagi jogi garanciáitól teljesen elszakítsa ezt a szabályrendszert. Ez a tartalma a büntetőjogtól teljesen elszakadt „nevelő és óvó intézkedések joga” követelésének, mely a burzsoa állam szociálpolitikai tevékenységének eszköze, a burzsoa gyermek- és ifjúságvédelem „szankciós zárköve”.

Ennek a szabályrendszernek értékelésénél abból kell kiindulnunk, hogy kétségtelenül humánusabb végrehajtási rendszert teremtett, azonban a rendezés a maga egészeben a represszió súlyát és határait kitágította, elmosta a büntetőjogi és az erkölcsi felelősség határait, a tettesbüntetőjogi szemléletre áttérve, az individualizáció követelményét maximálisan megvalósítva pedig veszedelmes precedenst teremtett a büntetőjog általános szabályainak további áttörési kísérleteihez.¹⁶ A burzsoa reformizmussal, a burzsoa állam szociálpolitikai tevékenységével való szoros összefüggése leplezte a represszió súlyosításának célját, gátolta annak a felismerésnek kialakulását, hogy a bűnözés elleni harc kapitalista körülmények között csak a kapitalizmus felszámolása útján kereshető és nem a burzsoa büntetőjogi intézmények reformjának, a büntetőjogi reformnak a burzsoa állam szociálpolitikai tevékenységével való összekapcsolása útján.¹⁷

6. A modern burzsoa jogtudomány képviselőinek többsége ma nem indít harcot a fiatalkorúak büntetőjogának az előbb vázolt módon kialakult büntetési rendszere ellen, hanem azt emelőnek használja fel a felnőttkorúak büntetési rendszerének átépítéséhez. A modern burzsoa kriminalpolitika legjelentősebb irányzatának, az „Új társadalomvédelem”-nek egyik kiváló képviselője, Marc Ancel szerint: „A fiatalkorúak mai büntetőjoga mintaképe a holnap felnőttkorúakra vonatkozó büntetőjogának.”¹⁸

nyét, amelyeket a társadalmi környezetnek a kriminalitásra gyakorolt befolyását vizsgálva, a kriminológusok, a bűntügyi embertan és elmekörtan munkásai, továbbá a *kriminalpolitikai irány úttörő írói* a régi tételes büntetőjogok elmaradt és egyoldalú álláspontjával szemben az utolsó évtizedekben elvégeztek. (A Bn. miniszteri indoklásából. *Igazságügyi Javaslatok Tára*, 1907. 608. o.) (Kiemelés tőlem — Sz. A.)

¹⁵ A Bn. parlamenti vitájában erre az ellentmondásra mutat rá az a felszólalás, amelyik szerint: „A Bn. büntetőjogunk átépítésének első köve, melyet követ a klasszikus elvekkel való lehető teljes szakítás.” (*Igazságügyi Javaslatok Tára*, 1908. 798. o.)

¹⁶ A felelősségfokozás, a represszió kielégzése és a nevelés gondolata közötti szoros összefüggésre világosan rámutat Baumgarten Izidor, a Bn. burzsoa bírálója: „A fiatalkorúak bírása egy tökéletlen közigazgatási tisztviselő, de egyúttal egy félelmetes büntetőbíró. A polgári szabadság biztosítékát abban találjuk, hogy a büntetőbíró csak egy határozott cselekmény fennforgása esetén intézkedhessék. A büntetőbíró, ki e feltételek, sőt büntető cselekmény hiányában belenyúlhat a családi életbe, nagy társadalmi veszély képében tűnik mindenkinek szemében, kit a furor educandi minden egyéb tekintet iránt el nem vakított. Egy ország, melyben alaptalan, nyomozó, a védelmet kirekesztő eljárás alapján a büntetőbíró egy fiatalkorút esetleg 9 évre szabadságától megfoszthat, már kilépett a jogállamok sorából.” (*A fiatalkorúak bírájáról és a fiatalkorúak bűntetteiben követendő eljárásról szóló törvény előadói tervezete*. Magyar Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 1913.)

¹⁷ Ezt a koncepciót Kármán Elemér így foglalta össze: „A fiatalkorúak bírósága a bűnüldözés és a gyermekvédelem irányító szerve, szociálpolitikai vezérkara.” (Kármán E., *A Fb. VI. fejezete és a fiatalkorúak bírái*. Jogtudományi Közlöny, 1916. 40. sz. 347. o.)

¹⁸ Szekeres Károly, A „Société Internationale de Défense Sociale” stockholmi kongresszusa. (Magyar Jog, 1958. 10. sz. 315. o.)

A nevelés gondolata, a speciális prevenció kizárólagosságának követelménye a modern burzsoa büntetéstan törekvéseiben a cselekmény jelentőségének háttérbe szorítására, a cselekmény és a büntetés közötti arányosság elvének felszámolására szolgál. Érdemes az új irányzat megalapítójának, Grammaticának elméleti tételeit rövid összefoglalásban áttekinteni: „A repressív büntetőjogot fel kell váltania a preventív intézkedések rendszerének, a javító és nevelőintézkedések rendszerének. A bűnözés hagyományos ismérveit az antiszocialitás ismérveinek kell helyettesítenie. Többé nem a büntetettnek megfelelő, hanem a tettesnek megfelelő rendszabály a követelmény.”¹⁹ Az új büntetőjogi program alátámasztása az egyén és állam viszonyának új átgondolását is megköveteli: „Az állam szerepe nem korlátozódhatik a javak védelmére, az államnak javítania kell azoknak emberi értékét, akikből áll.”²⁰ A jóléti burzsoa állam eszméje szolgáltatja tehát az alapot a biztonsági intézkedésekhez, a fiataikorúak büntetőjoga pedig így válik előtutárává egy olyan büntetési rendszernek, melyben „lemondanak a régi, állítólag változhatatlan, merev büntetési szankciókról és egészen más rendszerre térnek át, mint amilyen a nevelő és gyógyító intézetekben való elkülönítés, oktatási és nevelési intézkedések, az életkörülmények (környezet) megváltoztatása, határozatlan ítéletek.”²¹ Ennek a büntetési rendszerek lényege a represszió fokozása, az ideológiai és politikai befolyásolás új eszközeinek sorompóba állítása, a bünteteskiszabási önkény lehetőségének megteremtése.²²

Hasonlóan nyilatkozik E. Dreher is. „Büntetések és biztonsági intézkedések rendszerét úgy kell egységesíteni, mint a fiataikorúak büntetőjogában a büntetések és javítóintézkedések rendszerét.” (*Die Vereinheitlichung von Strafen und sichernden Massregeln. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 1953. 4. füzet, 492–493. o.)

A „Défense Sociale Nouvelle” kriminálpolitikai mozgalom átfogó szocialista értékelését ld. I. Sawicki, *Új társadalomvédelem*. (Pantswo i Pravo, 1955. 1. sz.)

¹⁹ Trois points de Défense Sociale. *Revue de Criminologie*, 1. sz. 1. o.

²⁰ Grammatica i. m. és ld. még T. Würtenberger, *Défense sociale – Ziele und Wege einer neuen kriminalpolitischen Bewegung*. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*. Sonderheft, 1956.

M. Ancel hangsúlyozza, hogy az új társadalomvédelem „feltételez egy humanista filozófiát, mely túlhaladja a materialista determinizmus felfogását. Ilyen értelemben érinti a mozgalom az egyén és állam viszonyát. Ebben az értelemben az új társadalomvédelem nem totalitárius, mert a társadalom az embertől és ember által van. Politikai filozófiájának jellemzője tehát a társadalmi individualizmus.” (*La Défense Sociale Nouvelle*. Paris, 1954. 35–36. o.)

²¹ G. Kohn. *Existenzialismus und Rechtswissenschaft*. Basel, 1951. 168. o.

²² „A mai burzsoa büntetéssel kapcsolatos elméleti munkák túlnyomó többségének az a törekvés az alapja, hogy szabaddá tegyék a bíró kezét, megszabadítsák a jogszabályoktól, amelyek kötik és megkönnyítsek a burzsoa bírósági apparátusnak a büntetés önkényes kiszabását, ami a burzsoázia érdekeinek az imperializmus időszakában leginkább megfelel.” (D. M. Sargorodszkij i. m. 133–134. o.) ; és valóban M. Ancel az új társadalomvédelem nevében ezt a jogi kötöttséget akarja megszüntetni, amikor a mozgalom céljáról szólva kifejti, „a Défense Sociale Nouvelle a társadalom védelmét úgy igyekszik elérni, hogy a szó igazi értelmében vett büntetőjogon kívüli intézkedések együttesét alkalmazza, melyeknek célja a bűnözők semlegesítése, lett légyen eliminációval vagy segregációval elérhető, avagy kuratív, illetőleg nevelő módszerek alkalmazásával: így ismét egymásra talál a társadalomvédelem és a veszélyesség fogalma, melynek kapcsolata evidens”. (I. m. 35. o.) (Kiemelés tőlem – Sz. A.)

Majd más helyen ugyanezt a gondolatot így ismétli meg: „A feladat ma : a büntetőjogot tökéletesíteni egy sor, teljes mértékben büntetőjogon kívüli természetű egyéniesítő intézkedéssel. A büntetőjog feladata ma nem lehet csak a bűnösség megállapítása és a büntetés kiszabása, hanem a helyes út az elkövető személyiségvizsgálatán keresztül a reszocializáláshoz.” (*Die geistige Grundlage der Lehren von der „Sozialen Verteidigung“*. *Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, Sonderheft, 1956.)

Ezek a büntetési rendszerre vonatkozó nézetek tartalmi összefüggésben vannak a bűncselekmény és a büntetőjogi felelősség kérdéséről vallott felfogással is. A bűncselekmény szimptomája az antiszocialitásnak, az antiszocialitás viszont olyan személyi tulajdonság-komplexum, mely büntett elkövetésére diszponál. A büntett tehát elkerülhetetlen, fatális jelenség,²³ mely szükségletenné és feleslegessé teszi a büntetőjog generál-preventív céljait. A felelősségmegalapozás tehát szubjektivista, tettesbüntetőjogi szemléletű. Ilyen felelősségmegalapozás esetén kézenfekvő a jogkövetkezmények olyan felépítésének követelése, mely a veszélyes kriminogén tényezők leküzdésére irányul és amelynek tartalma: biztonsági-gyógyító vagy biztonsági-nevelő, illetve elszigetelő kényszerrendszabály.²⁴

7. A fiatalkorúak megkülönböztetett büntetőjogi kezelésének burzsoa szabályozását felvázolva, lehetőség nyílik arra, hogy a fontos elméleti csomópontokat áttekintsük. Ezek a következők:

a) Mi a viszony a fiatalkorúak büntetőjoga és a felnőttkorúakra irányadó általános büntetőjogi szabályok között?

b) A fiatalkorúak büntetőjogi felelőssége azonos-e a felnőttek büntetőjogi felelősségével?

c) Szükség van-e a fiatalkorúak önálló büntetési rendszerére?

d) A fiatalkorúakra irányadó büntetési rendszer elvei és intézményei milyen viszonyban vannak az általános büntetési rendszerrel és ennek elveivel?

Ezekre a kérdésekre adott burzsoa elméleti válaszok a következők:

aa) A fiatalkorúak büntetőjoga „pseudo büntetőjog”, és lényegében nem büntetőjog, hanem a „fiatalkorúak nevelésének joga”. Ez az álláspont a közigazgatási és biztonsági intézkedések bevonását tette lehetővé a büntetőjogi megtorlás hagyományos formáinak körébe, és szociálpolitikai intézkedések büntetőjogi értékesítésével a megtorlás területének, határainak kitérítését eredményezte, növelte az állami beavatkozás körét nem büntetőjogi jelenségek ellen foganatosított kényszerintézkedésekkel.

bb) A fiatalkorúak büntetőjogi felelőssége lényegében nem büntetőjogi felelősség, a fiatalkorúak büntetőjoga a büntetőjogi felelősség tagadása.²⁵ A fiatalkorúak biopszichikai fejlődésének folyamata bűnözésre diszponál, vagy prediszponál,²⁶ és ez a determináltság nem engedi meg a felelősség kér-

²³ T. Bogdan, *Fiatalkorú bűnözés és társadalmi rendszer* c. tanulmányában kimutatja, hogy a burzsoa szociológusoknak az „egyetemes bűnözésről” szóló apologetikus tétele (mindenki potenciális bűnöző) fatalista felfogáson alapszik, mely viszont a kriminalitás elleni eredménytelen és kilátástalan küzdelem tudati visszatükröződése. A burzsoa szociológia ilyen fatalista determinizmusáról ld. még Molnár E., *A történeti materializmus filozófiai alapproblémái* (Szikra, Bp. 1955.) c. művét és különösen a 56–61. oldalakat.

²⁴ „A büntetőjog fejlődése magalapozza a bűnösségre irányzott eddigi büntetés-fogalomnak egy többdimenziójú büntetéssel való helyettesítését, mely felöleli magába a büntetések és biztonsági intézkedések funkcióit.” E. Dreher i. m. Hasonló álláspontot foglal el K. Engisch, *Bietet die Entwicklung der dogmatischen Strafrechtswissenschaft seit 1930. Veranlassung, in der Reform des Allgemeinen Teils des Strafrechts neue Wege zu gehen?* (Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1954. 3. sz.) c. művében és K. A. Hall, *Sicherungsverwahrung und Sicherungsstrafe* (Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1958. 1. sz.) c. művében.

²⁵ „A fiatalkorúak büntetőjogában a felelősség elvének feladása jut kifejezésre.” (A. E. Jones, *Jugenderziehung im englischen Recht*. Köln, 1946. Idézi K. Peters a Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 1952. 3. sz. 340. o.)

²⁶ Middendorf, *Jugendkriminalogie*. Düsseldorf, 1956. 86. o.

désének felvetését.²⁷ Sőt: a jogkövetkezmények alkalmazásának célja éppen a felelősségre nevelés, a reszocializálás, az emberi szabadság visszaadása.²⁸ A biológizmus és pszichológizmus eredménye tehát olyan mechanikus de-

²⁷ „A fiataikorúak bírósága által alkalmazható jogkövetkezmények lényege nem lehet büntetés, mert a büntetés bűnösséget feltételez, bűnösség és nevelésre szorultság (Erziehungsbefürftigkeit) pedig alapjaiban ellentmond egymásnak: ahol nevelésre szorultság fennforog, a bűnösség olyannyira kicsi, hogy bűnösség és nevelés a reciprocitás viszonyában állanak, amennyire nagy a nevelési hiányosság, annyira kicsi a bűnösség.”

(J. Hellmer, *Erziehung und Strafe*. Berlin, 1957. 28. o.)

A mechanikus determinista, fatalista álláspont ellenhatásaként jelentkező voluntarista, indeterminista felfogás jelentkezését figyelhetjük meg az utóbbi időben. E. Schmidt a szociológiai iskola determinista álláspontjáról letérve, ma már azt hangsúlyozza, hogy: „A kriminológiai kutatások, a pszichológia, pszichoanalitika, személyiségkutatás nem oldották meg a bűnöző ember titkát, hanem csak a személyiség szabadságáról alkotott képet egészítették ki.” (I. m. 371. o.) Hasonló álláspontot foglal el E. Dreher is: „A modern természettudomány a mikrokozmos világában oly messzemenően felszámolta az okozati összefüggés törvényét, hogy ennek érvényessége az etikai döntéseknél többé már nem jelentkezik posztulátumként”. (I. m. 487. o.) Ez az álláspont nyilvánul meg a nyugat-német kodifikációval kapcsolatos, a felelősségre vonatkozó álláspontok többségében. „Szükséges utalni a modern antropológia eredményeire, melyek szerint az ember – ellentétben az állattal – a maga magatartása struktúráját messzemenően önállóan építi fel, úgy, hogy a gondolkodó ész szempontjából az elsődleges hanyagság sokkal kevésbé az egyes magatartáshibákra vezethető vissza, mint inkább olyan helytelen magatartásba való belecsúszásra, mint a szeretetnélküliség, gondatlanság, élvhajászat stb., melyekből aztán kritikák pillanatokban a jogellenes cselekmény több vagy kevesebb bizonyossággal magától adódik. Ennek folytán a Lebensführungschuld, a büntetőjogi és erkölcsi bűnösség közelébe helyezhető.” (A. E. Brauneck, *Zum Schuldstrafrecht des neuesten Entwurfs eines Strafgesetzbuchs*. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, 1958. 5–6. sz. 131. o.—)

²⁸ „A fiataikorúak büntetőjoga előtt csak az a lehetőség áll, hogy büntetést szabjon ki a felelősökre és másrészt nevelőintézkedést alkalmazzon a felelőssététel érdekében a nem felelősökre.” (Hellmer i. m. 28. o.)

Figyelemre méltó álláspontot foglal el M. Ancel, „Az új társadalomvédelem elveti a pozitivistá álláspontot a felelősség kérdésében. A szabad választás képességére nagy súlyt helyez, valamint a felelősségérzésre is, mellyel minden ember és így a büntetett is rendelkezik: a lelkiismeretre, az individuális és társadalmi lelkiismeretre egyaránt és mindenekelőtt az egyesek reszocializálásának lehetőségére, melyre akkor kerülhet sor, ha az egyes személyek bizonyos mértékben szabadok. Az új társadalomvédelem ebből az egyéni szabadságból, illetőleg a bűncselekmény elkövetése folytán elvesztett egyéni szabadság visszaadhatóságából indul ki, mely szabadság elvesztése a büntetett biológiai-pszichikai alkatával vagy társadalmi körülményeivel függ össze. Az új társadalomvédelem tehát szükségszerűen feltételezi, hogy az ember szabad, illetőleg szabad lehet.” M. Ancel, *Die geistigen Grundlagen der Lehren von der sozialen Verteidigung*. (Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform, 1956. Sonderheft, 55. o.) Ennek a felfogásnak alapjait az existencialista filozófiában találhatjuk meg. Ismeretes Sartre tétele, mely szerint „nem lehetünk szabadok, mert szabadságra ítélttünk”. Az elhatározás és cselekvés szabadságának ilyen elvont általánosítása átcsap a maga ellentétébe, az abszolút elvont mechanikus determináltságba. (Vö. Lukács Gy., *A polgári filozófia válsága*. Bp. 1947. 143–146. o.) Az existencialista filozófia talaján álló szerzők az akarat-szabadság és a kanti „kategórikus-imperatívusz” kapcsolatát felszámolják és az erkölcsi teleológikus álláspontot helyezkednek. Ezzel vélik felszámolni a klasszikus büntetőjogi büntetőjogi felelősége és erkölcsi felelősége közötti kapcsolatot és ennek kapcsán vélik felszámolni az „abszolút igazságszolgáltatást”. Existencialista alapokon állva próbálják meghatározni sokan a fiataikorú bűnözés okait és arra az abszurd következtetésre jutnak, hogy a fiataikorú bűnözés végső soron az ember önmagától való elidegenedésre vezethető vissza. A „szociális faktorok” és a bűnözés kapcsolatában sem látnak mást, mint ennek az elidegenedésnek a megjelenését, a kapitalista társadalom ellentmondásaiban sem látnak mást, mint az elidegenedés következményét, melyre azért került sor, mert az ember szabad akaratelhatározása és választási lehetősége folytán ilyen viszonyokat alakított ki. (Vö. Hellmer i. m. 81–83. o.)

terminista álláspont kialakítása, mely a felelősség kérdésének kikapcsolásával a felelősséghez, annak mértékéhez nem igazodó, egyedül a kriminogén tényezők leküzdésére irányuló célszerű intézkedések igazolását szolgálja.

Ez az álláspont az ifjúság nevelésének szükségességét szimptomatikus érvekkel igazolja és egyúttal a büntetőjog körébe utal olyan intézkedéseket is, melyek természetükénél fogva nem büntetőjogiak. A büntetőbíróság ezzel elveszti büntetőjogi intézmény jellegét. A felelősség kérdésének kikapcsolása, a bíróság feladatainak olyan meghatározása, hogy ne a felelősség kérdésében döntő szerv legyen, hanem szociálpolitikai intézkedéseket foganatosító intézmény, lehetőséget teremt az állami kényszerrendszabályok büntetőjogi jellegének leplezésére, az állami represszió olyan metamorfózisának végrehajtására, hogy az végül is pedagógiai intézkedéseknek tűnjék.

cc) A fiataikorúak reszocializálását végző jognak szüksége van önálló jogkövetkezményi rendszerre. Ez a rendszer több feladat ellátására hivatott „többdimenziójú” rendszer. Egyrészt tartalmaznia kell a büntetőjogi felelősség hiányában alkalmazandó nevelőintézkedéseket, másrészt — ha a klaszszikus elvekkel csak kompromisszum jött létre, de azoknak teljes felszámolása még nem következett be — tartalmaznia kell kifejezetten megtorló intézkedéseket. A fiataikorúak büntetési rendszerének ilyen dualizmusa található meg a legtöbb burzsoa ország büntetőjogában. Ez lehetőséget teremt arra, hogy a felelősség fennforgása esetén is biztonsági intézkedések kerüljenek alkalmazásra a megtorló büntetések határozottságot és arányosságot követelő garanciái nélkül és másrészt a megtorló arányos büntetések alkalmazási elveinek olyan megváltoztatására, hogy azok is a „tettes kezelésének” (Täterbehandlung) követelményeit elégítsék ki, a biztonsági büntetés modelljét közelítsék meg.²⁹

dd) A fiataikorúak büntetőjogának büntetési rendszere más elveken nyugszik, mint a felnőttkorúakra irányadó büntetési rendszer. A generális prevenciónak itt nincs létjogosultsága. A felelősség hiánya, a bűnösség vizsgálatának mellőzése, a büntett elkövetésében szimptomaként jelentkező veszélyes állapot célszerűen szervezett, az egyénben rejlő kriminogén tényezők ellen irányuló, tehát a speciális prevenció kizárólagosságát megvalósító kényszerrendszabályokat igényel. Ezeket ki kell egészíteni olyan intézkedésekkel, melyek alkalmasak a kriminogén szociális faktorok felszámolására vagy korlátozására (környezeti intézkedések). A speciális prevenció kizárólagossága, a jogpénzügyi megtorló büntetés kizárása, illetőleg érvényesülésének szűk körre korlátozása a büntetéskiszabási elvek egyidejű megváltoztatásával jár együtt. A jogtárgy jelentőségének és a tett súlyának nincs döntő szerepe vagy csak korlátozott szerepe van, és a tettes személye, személyi körülményei határozzák meg a jogkövetkezmények lajtáját, terjedelmét és mértékét. A büntetési rendszer tehát végső fokon nem a cselekmény tárgyi súlyának és jellegének megfelelően alkalmazandó kényszerintézkedések rendszere, hanem a tettes személyére szabott nevelő-biztonsági és környezeti intézkedések együttese.

8. Ezekre a legfontosabb kérdésekre adott burzsoa büntetőjogi elméleti válaszok természetesen nem tekinthetők kizárólagos, egyedül jellemző fel fogásnak. Ez a tendencia jellemzi azonban a burzsoa büntetőjogi irodalmat és ez a tendencia határozza meg az új törvényhozási termékeket is. Ez a

²⁹ Vö. Hellmer i. m. 24—25. és 32—33. o.

tendencia készletti harcra és állandó kompromisszumokra a klasszikus elvek mai burzsoa követőit. A burzsoa büntetőjogi elmélet a klasszikus és szociológiai felfogás antagonizmusából nem talált még ma sem kiutat.³⁰ A büntetési rendszert érintő büntetéstani felfogások különbözősége a felelősség kérdésében elfoglalt álláspontok különbözőségével is összefügg. A klasszikus felfogás a szabad akarat kategóriájára építi büntetéstani elveit, a szociológiai felfogás pedig a mechanikus determinizmus álláspontjára. Ennek az indeterminista és determinista felfogásnak harca kihat a büntetésről, annak céljáról és feladatairól vallott felfogásra is.³¹ „A szociológiai büntetőjogi iskola követőinek pozitivistá tendenciái megingatták a bűnösség fogalmát, az emberi tevékenységet tisztára fatális jelenséggé minősítették és ezzel aláásták a büntetőjogban az általános megelőzés elméleti alapjait. Az általános prevenció hívei — miután állást foglaltak a büntetés-megtorlás eszméje mellett, s mert igyekeztek megindokolni az általános prevenció feladatát — kitartanak az emberi szabad akarat mellett és ezért küzdenek a bűnözés szociológiai és biológiai elméletei ellen. De miközben kitartanak az emberi akarat szabadsága mellett, valamint amellett, hogy az elkövetett cselekménynek feleljen meg a büntetés, elkerülhetetlenül korlátozzák az önkény lehetőségét a büntetés kiszabásánál és bizonyos mértékben megkötik a bíróságok kezét a repressziók megállapításánál.”³² Ennek a két felfogásnak harcában a demokratikus és antidemokratikus törekvések küzdelme folyik, mely küzdelemben a szociológiai felfogás és annak modern változatai állandóan tért hódítanak.

9. Az ismertetett elméleti alapkérdések szocialista büntetőjogtudományunkban is felvetődnek. Számos kérdésben azonban még ma sincs kialakult egységes álláspont.

A fiatalokúak büntetőjogi kezelésének szabályait szocialista törvényhozásunk külön jogforrásban foglalta össze. A szabályozásnak ez a külön tartása ennek az egész szabályrendszernek önállósulása, az általános büntetőjogtól való elszakadás irányába hat. Ez nemcsak az általános büntetőjogi szabályoktól elkülönített önálló szabályrendszerre vezethető vissza, mert ez még önmagában nem hatna ilyen centrifugális irányba. Sokkal inkább tartalmi okok hatnak itt. Így mindenekelőtt a fiatalokúak büntetési rendszerének az általános büntetési rendszer melletti kialakulása. Igaz ugyan, hogy az elkülönített szabályozás utal az általános elvekkel való kapcsolatra és azok alkalmazását írja elő eltérő szabályozás hiányában. Ennek ellenére a speciális szabályok olyanok, melyek a fiatalokúak töltött bíraskodásban általános jellegűek, túlnyomóan ezek kerülnek alkalmazásra. A gyakorisággal összefüggő általános jelleg folytán helyettesítő, az általános büntetőjogi szabályok helyére lépő rendelkezéseknek tűnnek. Különösen érvényesül ez a büntetőjogi felelősség és a jogkövetkezmények alkalmazásának szabályozásánál. A büntetőjog általános szabálya, hogy a büntetőjogi felelősség szükségsszerű következménye a büntetés alkalmazása. Ezzel az általános szabállyal szemben a fiatalokúak ügyeiben a büntett-büntetés korreláció helyére a büntett-nevelőintézkedés kapcsolata lép. Úgy tűnik, hogy a bün-

³⁰ Vö. M. D. Sargorodszkij i. m. 117. o.

³¹ Vö. J. Lekschas, *Die Lehre von der Handlung unter besonderer Berücksichtigung strafrechtlicher Probleme* (VEB, Berlin, 1953. 21. o.), és F. Polaçek, *Az eredmény bűnös megvalósítása, cselekmény, testi mozgás*. (Pravny Obzor, 1955. 6. sz. 326. o.)

³² M. D. Sargorodszkij i. m. 131. o.

tetőjogi felelősség következménye nem büntetés, hanem nevelés, a büntetőjogi felelősség nevelőintézkedések alkalmazásával már ki is van merítve.

A fiatalokúakra vonatkozó büntetőjogi szabályok homloktérében a nevelés gondolata áll. Elméletileg megoldatlan kérdés, hogy ennek folytán a nevelőintézkedések és büntetések kiszabásánál az elkövető személyisége vagy a büntett súlya áll-e a vizsgálódás homloktérében? Hatályos törvényünk a nevelő intézkedések általános alkalmazási feltételét azoknak célszerűségében jelöli meg. Kérdés, hogy ez a rendelkezés az általános büntetékiszabási elvek feladását jelenti-e?

Látszólag tehát a legfontosabb kérdésekben a szocialista büntetőjogi rendezés a megelőző burzsoa büntetőjogi rendezés helyébe lépett és annak hagyományait folytatja. Ezek a legfontosabb kérdések a következők: a fiatalokúak büntetőjogának csak laza kapcsolata van az általános büntetőjoggal, szabályai a büntetőjogi felelősség és jogkövetkezmények alkalmazása tekintetében más elveken nyugszanak, mint a felnőttokúak büntetőjogi szabályai. A „pszeudo büntetőjogi szabályrendszer”, a büntett-büntetés korreláció feladása, a speciális prevenció túlnyomó súlya a burzsoa büntetőjogi rendezés utóhatásának tűnik.

10. A fiatalokúak különleges büntetőjogi kezelésének fenntartása és különösen az önálló büntetési rendszer kiépítése a formai hasonlóság ellenére sem a burzsoa büntetőjogi hagyományok folytatása. A szocialista büntetőjog levonta a fiatalokúak sajátos társadalmi helyzetéből és tudati-erkölcsi sajátosságaiból a szükséges jogi következtetéseket. Ha ezt nem tette volna, a társadalmi valóság törvényszerűségeinek figyelmen kívül hagyása miatt nem volna képes alapvető feladatát megoldani, a bűncselekmények elleni harcot sikeresen megvívni. Az életviszonyok jogi rendezésénél messzemenően számolni kell azok sajátosságaival. A fiatalokúak büntetőjogában az általános büntetőjogi szabályokat helyettesítő rendelkezések lényegében a fiatalokúak társadalmi helyzetéből, pszichikai-tudati és erkölcsi sajátosságaiból folyó büntetőpolitikai követelmények jogi visszatükröződései. Nézzük meg a fiatalokúak szocialista büntetőjogának sajátosságait.

11. A fiatalokúak büntetőjoga az általános büntetőjog része. Ez azt jelenti, hogy a büntetőjog általános szabályai és elvei a fiatalokúak vonatkozásában is érvényesülnek. Ebben a vonatkozásban a *büntetőjogi* jelleget kell hangsúlyoznunk. A büntetőjogi jelleg hangsúlyozása azért fontos, mert a különleges szabályok, az általános büntetőjogban meg nem található rendelkezések ennek az egész szabályrendszernek az általános büntetőjogtól való elszakítása irányába hatnak. A nevelőintézkedések, a gyermek- és ifjúságvédelmi szervekkel való szoros együttműködés, a nevelés gondolatának homloktérben állása és különösen a nevelés formális értelmezése még ma is felveti a fiatalokúak büntetőjogának a gyermek- és ifjúságvédelem szankciós zárköveként való felfogását, igazgatási jellegének hangsúlyozását.³³

A nevelés gondolatának homloktérben állása, a jogkövetkezmények alkalmazásánál a nevelőintézkedések kizárólagossága (a 12–14. életévek között) és elsődlegessége (a 14–18. életévek között) a büntetőjogi jelleg

³³ Dávid F., *A fiatalokú bűnözés problémái* c. 1958. október 11-én a Magyar Jogász Szövetségben tartott előadásában a következőket mondotta: „Véleményem szerint alapvető a gyermek- és ifjúságvédelem, ezért hatályos jogunkat jobban el kellene szakítani az anyagi büntetőjogtól”.

elmosásának irányába hat. Úgy tűnik, hogy a fiatalkorúak büntetőjoga a büntetőjogi felelősség feladását és valaminő relatív büntetőjogi felelősség bevezetését jelenti, úgy látszik, hogy a büntetés a büntett elkövetésének már nem szükségszerű következménye, hanem a nevelőintézkedések kimerítik a büntetőjogi felelősséget. A fiatalkorúak büntetőjoga tehát látszólag pszeudó büntetőjog. Ilyen nézetek kialakulását még két körülmény segíti elő.

Az Ftvr. hangsúlyozza ugyan, hogy csak az általános büntetőjogtól eltérő szabályokat tartalmazza, azonban azokat a legfontosabb szabályokat, melyek a fiatalkorúak büntetőjogát az általános büntetőjoghoz kötik, nem emeli ki, sőt, érvényességük jelentőségét elmosó rendelkezéseket tartalmaz. Így pl. a társadalom védelmének feladatát meg sem említi, hanem csak a fiatalkorúak védelmének, nevelésének és a fejlődésüket előmozdító szempontoknak az érvényesülését hangsúlyozza.³⁴

A társadalom védelmét szolgáló büntetőjogi feladat kiemelésének hiányát nem pótolja az általános elvek érvényességére való utalás, mert a részletes rendelkezések úgyszólván minden szabálya a fiatalkorúak nevelésének kérdéskörére vonatkozik. A szabályozásnak ez az egyoldalúsága lefontja a társadalomvédelem feladatának egyidejű érvényességét.

A büntetőjogi jelleg elmosását elősegítő második körülmény a büntetések és nevelőintézkedések viszonyának törvényi rendezetlensége. Az Ftvr. a büntetések és nevelő intézkedések alkalmazási feltételeinek meghatározásánál egyedül a célszerűség gondolatára épít. A társadalomvédelem feladatának elmosása, érvényességének kétségbevonható jellege nemcsak abból következik, hogy nincs külön kiemelve — ezt még pótolhatná az általános büntetőjogi szabályok érvényességére való utalás —, hanem abból is, hogy a jogkövetkezmények alkalmazásánál mint irányadó szempont a törvény rendelkezéséből kimaradt. Az általános büntetőjog büntetéskiszabásra vonatkozó rendelkezéseinek helyébe lépő rendelkezés egyedüli szempontnak a fiatalkorú nevelésének érdekeit teszi.³⁵ A társadalomvédelem feladatáról való hallgatás, a nevelés érdekében szükséges intézkedések általános hangsúlyozása (a törvény feladataként való hangsúlyozása a preambulumban és jogkövetkezményalkalmazási szempontként való hangsúlyozása az érdemi rendelkezésekben) valóban kérdéssé teszi a büntetőjogi jelleget és alátámasztja azokat a nézeteket, melyek a fiatalkorúak büntetőjogában „ifjúságvédelmi jogot”, „nevelési jogot” látnak.

A jogkövetkezmények alkalmazásánál követendő szempont érvényesül egy további speciális kérdéskörben is. Nevelőintézkedés és büntetés alkalmazása esetén a nevelőintézkedések alkalmazásának lehetősége elvileg nem kizárt. Rendelkezést a törvény erre nézve nem tartalmaz, tehát az általános szabály itt is a fiatalkorú nevelése érdekében célszerűbb intézkedés alkalmazása. A törvény a nevelés érdekében általában a nevelőintézkedéseket tartja célszerűbbnek, tehát a kérdéses speciális vonatkozásban is az általános

³⁴ Az 1951. évi 34. sz. tvr. preambuluma a következőket mondja: „A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és nevelésére (Alkotmány 52. §.), s ezt a gondoskodást érvényesíti a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárási szabályok megállapításánál is. Evégből a fiatalkorúakkal szemben nem alkalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek azoknak fejlődését gátolhatnák, s a szabályozásnál oly intézkedésekre törekszik, amelyek alkalmasak arra, hogy a fiatalkorúak helyes irányba való fejlődését előmozdítsák és őket a társadalom hasznos tagjaivá neveljék.”

³⁵ Vö. az 1951. évi 34. sz. tvr. 3. § (2) bek.

érvényű szabály a döntő; büntetés és nevelőintézkedés találkozása esetén nevelőintézkedés alkalmazható egységes intézkedésként.³⁶

A fiatalkorúak büntetőjogának büntetőjogi jellegét elmosó körülmények — mint láttuk — arra vezethetők vissza, hogy a törvény a nevelés gondolatát állítja homloktérbe. Ez a homloktérben állás a különszabályozás általános indoka, s ugyanakkor a jogkövetkezmények alkalmazásánál is irányadó általános érvényességű szabály. A kérdést, hogy a fiatalkorúak büntetőjoga büntetőjog-e vagy pszeudo büntetőjog, az dönti el, hogy a nevelőintézkedések tartalmukat tekintve büntetések-e vagy pedig nem büntetőjogi természetű rendszabályok. Erre a kérdésre később még bővebben visszatérünk. Egyelőre summásan azt kell eldöntenünk, hogy büntetőjogi természetű rendszabályok-e a nevelőintézkedések. A bírói megrovás az elkövetett bűncselekmény miatti büntetőjogi rosszalás, erkölcsi-politikai értékítélet. A próbárahocsátás lényegében a büntetésvégrehajtás felfüggesztésének egyik változata. A javító-nevelés szabadságkorlátozással egybekapcsolt kényszernevelés. A nevelőintézkedések tehát lényegében büntetések. Ha a nevelőintézkedések tartalmukat tekintve büntetések, akkor a fiatalkorúak büntetőjoga is büntetőjog és a nevelőintézkedések intézménye, mint ennek a szabályrendszernek központi intézménye, nem teszi azt „ifjúsági nevelési joggá”. A nevelőintézkedések tehát csak látszólag futnak szembe az általános büntetőjognak büntetésre épített szabályrendszerével. Természetesen a mellett az alapvető szabály mellett, hogy a nevelőintézkedések lényegében kriminális büntetések és emiatt a fiatalkorúak büntetőjoga a büntetőjog szerves része, vannak olyan jelenségek is, melyek ennek a lényegi szabálynak érvényesülését hátráltatják. Ezek azonban a nem következetes törvényi szerkesztésre visszavezethető és nem a lényegnek ellentmondó, tudatosan a lényegi szabály ellen kialakított rendelkezések.

12. A nevelőintézkedések kialakítására azért volt szükség, mert a hagyományos büntetések nem bizonyultak minden esetben megfelelő eszköznek a fiatalkorú bűnözés leküzdésére. Kialakításuk tehát nem általában a büntetések felszámolására és kiküszöbölésére, *nem a büntetőjogi felelősség mellőzésére* irányul, hanem a büntetések olyan átalakítására, mely megfelel a fiatalkorú büntetettek életkori sajátosságainak, és éppen emiatt reálissá, megalapozottá teszi a kriminálpolitikai igényeket. A nevelőintézkedések tehát nem a büntetéseken kívül álló, a büntetés természetének ellentmondó „tisztá nevelés” eszközei, hanem a *büntetésen keresztül, a büntetés által való nevelés eszközei*. Hogy a büntetéseken keresztül történő nevelés és a „tisztá nevelés” kapcsolata, ellentéte konkrétan hogyan jelentkezik a büntetőjogban, erre később még visszatérünk. A büntetésen keresztül, a büntetés által történő nevelés feladata a fiatalkorúak, a fejlődésben levő és ezért könnyen befolyásolható, nevelhető s alakítható ifjak tekintetében a hagyományos kriminális büntetések megreformálását, olyan átalakítását tette szükségessé, amelyik a büntetés és nevelés együttes feladatát sikeresen képes megoldani.

A nevelőintézkedéseket mint átalakított, a büntetésen keresztül történő nevelés feladatára alkalmassá tett büntetéseket, *pedagógiai büntetésekknek* is nevezhetjük. Ezeknek a pedagógiai büntetésekknek büntetés jellege kétségtelenül meghatározza a pedagógiai feladatok határait, módszereit és kizárja

³⁶ Vö. az 1951. évi 34. sz. tvr. 12. §.

a büntetőjog valaminő nevelési joggá való átalakítását. A pedagógia feladatul tűzheti ki a jellem és egyéniség egészének átfarmálását, hasznos, szükséges és nélkülözhetetlen készségek és képességek kialakítását. A büntetőjognak és a büntetőjogi nevelésnek ez nem lehet feladata. A büntetőjog kényszer alkalmazásával, a kényszeren keresztül nevel, ezért pedagógiai, nevelési programja szükségszerűen szűkebb, korlátozottabb az általános gyermek- és ifjúsági nevelésnél. A büntetőjog mint a bűnözés elleni harc eszköze, az állami kényszereszközök alkalmazását az *alkalmazási feltételekhez* (a büntettekhez) igazítja terjedelemben és tartamban egyaránt. Ezeknek a kényszereszközöknek nem lehet feladata a kriminalitás valamennyi tényezője elleni harc, — az adott vonatkozásban nem lehet feladata olyan pedagógiai program végrehajtása, mely helyettesítené az általános gyermek- és ifjúságnevelés pozitív programját. A büntetőjog természeténél fogva represszív, ezért nem veheti át a maga egészében az általános gyermek- és ifjúságnevelés természeténél fogva pozitív programját. Kényszereszközök alkalmazása mellett képes bizonyos pozitív program teljesítésére. Ez a pozitív program a törvénytisztelet kialakítása, annak a felismerésnek megalapozása, hogy törvénytelen úton nem lehet a szükségleteket kielégíteni, vagy konfliktusokat feloldani. A büntetőjog a magatartás jogszerű, a társadalmi együttélési szabályok követelményeinek megfelelő irányítását kényszer alkalmazásával alapozza meg a jövőre nézve. Hogy ez a megalapozás ne pusztán az elrettentésen alapuljon, az elkövetőt szembe kell állítania saját cselekményével. Minden további pedagógiai ráhatásnak alapfeltétele ez a pozitív irányú szembe fordulás a büntetssel, mert enélkül a büntetés valóban csak kényszerrendszabály, csak represszív eszköz.³⁷

A büntetőjogi intézkedéseknek általában, a fiataikorúak büntetőjogában pedig a pedagógiai büntetéseknek ez a korlátozott pedagógiai programja azzal függ össze, hogy kizárólag büntettek leküzdésére szolgáló állami kényszerrendszabályok. A szocialista állam kriminálpolitikája természetesen nem követ ilyen korlátozott célokat, hanem a bűncselekmények megelőzésére, okainak felszámolására irányul. Ez a program a szocialista társadalmi-gazdasági rend felépítésében realizálódik. A büntetőjog a bűnözés elleni harcban csak kisegítő szerepet tölt be, alapvető eszköz a szocialista gazdasági és társadalmi rend felépítése és ezzel párhuzamosan a szocialista tudat kialakítása. A büntetőjog nem vehet át olyan feladatokat, melyeknek teljesítése más elvi alapon működő állami szervek feladata. Közelebbről: a fiataikorúak büntetőjoga szorosan összefügg ugyan az általános gyermek- és ifjúságvédelemmel, az ifjúság szocialista nevelésével, azonban annak általános feladatait át nem veheti, azt nem helyettesítheti. Ezért helytelen minden olyan törekvés, mely az erkölcsi zűllés eseteinek büntetőjogi kezelését kívánja és a fiataikorúak bíróságait kívánja igénybe venni e káros jelenségek felszámolására.

Ugyanakkor le kell szögezni azt is, hogy a büntetőjogi eszközök alkalmazása éppen ezért, mert a büntetőjog csak kisegítő szerepet tölt be a bűnözés leküzdésében, nem teszi szükségtelenné és fölöslegessé a gyermek- és ifjúságvédelem szociálpolitikai eszközeinek alkalmazását. A szocialista építés tapasztalata azt bizonyítja, hogy a bűnözés elleni küzdelemben a társadalom egész struktúrájának átalakítása az alapvető bűnözésre sarkalló

³⁷ Hasonló állást foglal el E. Buchholz, *Der Charakter der Sanktionen des Jugendgerichtsgesetzes* c. cikkében. Staat und Recht, 1958. 3. sz.

okokat felszámolja ugyan, de automatikusan nem szünteti meg magát a bűnözést.³⁸ A büntetőjog mellett tehát maximálisan igénybe kell venni a gyermek- és ifjúságvédelem szociálpolitikai eszközeit is. Nem a funkciók egyesítése és egymásban való feloldása a járható út, hanem elkülönítésük és a különböző feladatokat ellátó szervek tevékenységének tökéletesítése.³⁹

13. A fiatalkorúak szocialista büntetőjogában a nevelés gondolatának homlokterében állása nem jelenti a büntetőjogi kényszer megszüntetését vagy helyettesítését a „tisztá nevelés” eszközeivel és nem vonja maga után biztonsági intézkedések bevezetését. Mindössze arról van szó, hogy a kriminális büntetés eszközeit úgy alakítsuk át, hogy azok képesek legyenek a fiatalkorú büntettek életkori sajátosságaihoz igazodva a kényszeren keresztül kifejtteni pozitív nevelési hatásokat. A szocialista államok büntetőjogában a nevelés hangsúlyozása nem jelenti a büntetőjogi felelősség feladását és helyettesítését valaminő formális, általános neveléssel és szociálpolitikával. A büntetőjogi felelősség fenntartása a büntetések említett irányú átalakítása mellett tökéletesíti a szociálpolitikai intézkedések rendszerét is. A szociálpolitikai intézkedések rendszere a szocializmus építésének azt az ismert törvényszerűségét hivatott elősegíteni, mely szerint megszűnik a strukturális kapcsolat a bűnözés és a társadalmi-gazdasági rendszer között. A szocialista büntetőjog nem mossa el a büntetőjogi és nem büntetőjogi eszközök közötti különbséget, és a büntetőjogot nem használja fel olyan célok megoldására, melyeknek büntetőjogi eszközökkel való megoldása eleve kilátástalan. Erre az útra a burzsoa büntetőjog azért kényszerült, mert a kriminálpolitika nem tudott megküzdeni a kapitalista társadalmi rendszer és a bűnözés strukturális összefüggésének törvényszerűségével és emiatt büntetőjogi eszközökkel küzdött olyan tényezők ellen, melyek csak a termelési és társadalmi viszonyok forradalmi átalakítása útján küszöbölhetők ki véglegesen, azonban büntetőjogi és szociálpolitikai eszközök kombinálása útján lényegesen nem befolyásolhatók.

A szocialista államban nincs szükség az ifjúság általános szocialista nevelésének és a fiatalkorú büntettek nevelésének szimptomatikus érvekkel való alátámasztására. Az ifjúság általános szocialista nevelését nem a fiatalkorú bűnözés ténye teszi szükségessé, a bűnöző fiatalkorúak nevelését pedig ugyancsak nem önmagában a büntett elkövetése indokolja. A szocialista állam feladatának tekinti az ifjúság szocialista nevelését általában. Erre a célra létrehozta az oktatás és nevelés szocialista szerveit és rendszerét. A társadalmi együttélés szabályainak súlyos megsértése, büntettek elkövetése esetén a büntetőjogi eszközök igénybevétele szükséges ugyan, azonban csak végső soron igénybeveendő eszköz. A fiatalkorúak büntetőjoga mint végső soron igénybeveendő eszköz nem helyettesítheti és nem pótolhatja az ifjúság szocialista nevelését általában. A büntetőjogi eszközökről mint kényszer-eszközökről való lemondás, az ifjúság szocialista nevelése mellett védtelenül hagyná társadalmunkat a büntettekkel szemben. A büntettek elleni küzdelem

³⁸ W. Flegl, *A fiatalkorúak kriminalitásának három aspektusa*. (Socialisticka Zakonost, 1958. 7. sz. 423. o.)

³⁹ „A probléma megoldása nem abban áll, hogy a bíróság által alkalmazott nevelőintézkedések feladatait és határait kiterjesszük, hanem az ifjúság szocialista nevelésével foglalkozó társadalmi és állami szervek tevékenységének tökéletesítésében. A határok elmosása szükségszerűen hibákhoz vezet.” (J. Lekschas, *Gegen bürgerlich-idealistische Tendenzen in der Theorie des Jugendstrafrechts*. Staat und Recht, 1958. 4. sz. 379–380. o.)

az ifjúság szocialista nevelése mellett a társadalom védelmének érdekében és nem egyedül és kizárólag a büntetett fiatalok nevelése érdekében teszi szükségessé büntetőjogi eszközök igénybevételét. *A fiatalok büntetőjogának alapvető feladata tehát a társadalom védelme.*

14. A szocialista büntetőjog elutasítja a fiatalok büntetőjogának nevelési jogként való felfogását. A büntetőjogi jelleg, a kényszerjelleg fenntartása mellett foglal állást és alapvető feladatává a társadalom védelmét teszi. Kényszereszközeit viszont úgy alakítja ki, hogy azok alkalmasak legyenek a büntetett fiatalok nevelésére is, azonban ez a nevelési program nem helyettesítheti az ifjúság szocialista nevelését általában, hanem kényszer alkalmazásán keresztül a társadalmi együttélés szabályainak és követelményeinek megtartására nevel. A fiatalok társadalmi helyzete és életkori sajátosságai lehetővé teszik a társadalmilag szükséges kényszer enyhébb mértékű alkalmazását. A nevelés gondolatának homlokterben állása a fiatalok büntetőjogában annyit jelent, hogy a büntetőjog eszközeit a fiatalok életkori sajátosságainak megfelelően úgy rendezi át, hogy a büntetőjogi kényszer alkalmazása ne csupán represszív célok elérésére legyen alkalmas. *A nevelés eszközei nem helyettesítik a büntetést, a nevelés gondolata nem váltja fel a büntetőjogi felelősségrevonást.*

15. Az eddigiekben a fiatalok büntetőjogát az általános büntetőjog részeként kezeltük, azt igyekeztünk bizonyítani, hogy a külön szabályozás és a nevelés gondolatának homlokterben állása ellenére is büntetőjogi természetű szabályrendszer, mely nem adja fel a felelősségrevonás elveit, a kriminális büntetés eszközeit nem helyettesíti a pedagógiai nevelés eszközeivel.⁴⁰ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az általános büntetőjog részeként nem mutat fel olyan sajátosságokat, melyek attól megkülönböztetik. Vannak megkülönböztető sajátosságai, ezek azonban nem büntetőjogon kívüli, nem a büntetőjogi természetet felszámoló sajátosságok.

A nevelőintézkedések mint kriminális büntetések a kényszerjelleg mellett a *végrehajtás rendjében*, különleges megszervezésében, *tartamában és alkalmazási feltételekben* olyan vonásokat is felmutatnak, melyek az általános büntetőjog büntetéseinek nem sajátosságai. Ezekre később még visszatérünk. A büntetett fiatalok életkorbeli sajátosságaikhoz igazodó nevelőintézkedések mellett további megkülönböztető vonása a fiatalok büntetőjogának a védő- és óvőintézkedésekkel, a szociálpolitikai eszközökkel és szervekkel való szoros kapcsolat és a súlyos jogkövetkezmények elhárítására való törekvés.

Ezek a sajátosságok biztosítják a büntetőjogon belüli önálló rész rangját, de egyúttal az általános joggal való szoros kapcsolatát is. A fiatalok büntetőjoga a pedagógiai büntetésekkel, a súlyos jogkövetkezmények elhárítására való törekvéssel és a gyermek- és ifjúságvédelem rendszerével való szoros kapcsolat útján biztosítja a fiatalok különleges büntetőjogi kezelését anélkül, hogy az elbírálás büntető jellegét feladná. Ezek a sajátosságok az életviszonyok sajátosságainak jogi visszatükröződései és a fiatalok büntetéseivel szemben követett kriminálpolitika megvalósításának eszközei.

⁴⁰ G. Pchalek, *Das Verhältnis zwischen § 4. JGG. und § 51. StGB.* (Staat und Recht, 1957. 12. sz.) c. cikkében a következőket mondja: „A fiatalok büntetőjoga büntetőjog, az általános büntetőjog egy része és a büntetőjog által követett *általános célok ránézve is érvényesek.* Felnőtt és fiatalok büntetőjoga egységet képeznek és elválasztásukra szükség nincs.” (Kiemelés tőlem — Sz. A.)

16. A fiatalok büntetőjoga a különleges büntetőjogi elbírálás szabályait a fiatalok sajátos társadalmi helyzetére és életkori-pszichikai sajátosságaira alapozza. Mint büntetőjognak központi kérdése a büntetőjogi felelősség. *A szocialista államok büntetőjogában a fiatalok büntetőjogi felelősségének alapjai ugyanazok, mint az általános büntetőjogi felelősségnek.* A fiatalok büntetőjogi felelősségrevonásának objektív feltétele bűncselekmény elkövetése, szubjektív feltétele pedig a beszámítási képesség megállapítása. A beszámítási képesség — mint ismeretes — a magatartás társadalmi értékelésére való értelmi képességet és a magatartás akarati irányítására való képességet jelenti. Kérdés, hogy a fiatalok pszichikai-erkölcsi sajátosságaira való tekintettel a büntetőjogi felelősségnek a beszámítási képességre való alapozása helyes-e? A fiatalok magatartásának és cselekvésének pszichikai struktúrája lehetővé teszi-e a beszámítási képesség megkínáztatását, illetőleg indokolt-e egyáltalán maga a büntetőjogi felelősségrevonás?

Ez a kérdés a büntetőjog történetében alapvető kérdés és szoros összefüggésben van a bűnözés okainak és a büntetőjogi felelősség feltételeinek elméleti kérdéseivel. A klasszikus burzsoa büntetőjog a szabad akaratra alapozott felelősségi elméletével a fiatalok sajátos társadalmi helyzetét és pszichikai-erkölcsi sajátosságait teljesen figyelmen kívül hagyta. A pozitívista büntetőjog mechanikus-determinista felfogása a bűnözés okairól és az ebben gyökeredző fatalista szemlélete az *egyéni felelősség* kategóriáját teljesen kiküszöbölte és a büntetőjogi felelősséget a beszámítási képesség helyett a büntethetőségre (normális motiválhatóságra) alapozta. A pozitívista büntetőjog biológiai és szociális faktorelmélete tagadta a személyiség szerepét a magatartás és a körülmények alakításában, az egyént a külső körülmények pusztá játékszerének tekintette.⁴¹ Ilyen felfogás mellett természetesen számításba sem jöhet az egyéni felelősség és a büntetőjogi felelősség kérdése. Ez a felfogás a fiatalok büntetteiben a biológiai, jellembeli és szociális abnormitás szimptomáit látta és erre alapozta a biztonsági-gyógyító és biztonsági-nevelő intézkedések rendszerét.

A szocialista büntetőjog történetében a fiatalok büntetőjogi felelősségének kérdése, illetve ennek a kérdésnek jogi szabályozása érdekes fejlődést mutat. A szovjet büntetőjog fejlődésében volt olyan időszak, amikor a fiatalok által elkövetett bűntettek büntetőjogi megtorlásáról lemondtak és represszív intézkedések helyett igazgatási úton védő-nevelő rendszabályokat fogantatosítottak. Ennek az időszaknak nagyszerű kriminálpedagógiai vívmánya a Makarenkó-telep intézménye. A bírói felelősségrevonás mellőzésének elvi indoka az volt, hogy „nem lehet a fiatalok terhére róni az általuk elkövetett bűntetteket, mivel értelmileg nem elég fejlettek, lelkiismeretük

⁴¹ Molnár E., *A történelmi materializmus filozófiai alapproblémái.* (Szikra, Budapest, 1955.) c. művében rámutat ennek filozófiai alapjaira. „A metafizikai materialistáknál tudatos emberi akaratról nem lehet beszélni. Nem ismerték fel az emberi cselekedetek különleges, tudatos vonását. Ezzel az emberi cselekedetek hasonlókká váltak a mágnesű mozgáshoz, amely a reá gyakorolt erő hatására kényszerűen fordul észak felé. Maga az ember pedig tudatos lényből, aki azonos külső feltételek és belső indítékok mellett is tapasztalatai különjelesége szerint sokféleképpen cselekedhetik, az okság rabláncán függő bábbá, a mechanikai szükségszerűség öntudatlan játékszerévé változott, akinek tudata csak arra jó, hogy visszatükrözze azt, ami veletörténik”. (I. m. 21. o.) (Kiemelés tőlem — Sz. A.)

nem alakult ki és akaratok sem, mely az észnek és lelkiismeretnek alárendelt”.⁴² Mint Tadevoszjan kifejti: „A gyakorlatban kitűnt, hogy a teljes büntetőjogi felelőtlenség a népművelési szervek tevékenységének nem megfelelő szervezése mellett és a polgárháború körülményei között növelte a kriminalitást. A szovjet büntetőjog bizonyos ingadozása után arra az álláspontra jutott, hogy nem lehet kizárni a bírósági ráhatást a bűnözés elleni harc rendszeréből.”⁴³

Ebből a példából is láthatjuk, hogy a beszámítási képesség kérdésében elfoglalt elméleti álláspont hogyan hat ki a kriminálpolitikai, a büntetőjogi eszközökre. Láthatjuk, hogy a beszámítási képességre alapozott büntetőjogi felelősség a fiatalok büntetőjogának központi intézménye, mert csak ennek megléte esetén beszélhetünk egyáltalán a fiatalok büntetőjogáról mint az általános büntetőjog szervek részéről.

A szocialista büntetőjogban ma már általánosan elfogadott tétel, hogy a fiatalok és felnőttek büntetőjogi felelősségének szabályai és feltételei azonosak,⁴⁴ hogy tehát a fiatalok büntetőjogi felelőssége nem a büntetőjogi felelősség különleges esete, hogy a fiatalok büntetőjogi felelőssége nem relatív büntetőjogi felelősség.⁴⁵ Ez az elvi állásfoglalás maga után vonja annak a tételnek általános érvényét is, hogy a büntettek szükség-szerű és törvényszerű következményének büntetésnek kell lennie.⁴⁶ Nézzük meg közelebbről a fiatalok büntetőjogi felelősségének kérdését, majd ennek kapcsán a fiatalok egész büntetési rendszerének kérdését.

17. A fiatalok társadalmi helyzetét alapvetően befolyásolja az a tény, hogy ők a felnövekvő *új nemzedék*, erkölcsi-pszichikai sajátosságait pedig alapvetően befolyásolja az a körülmény, hogy a felnőtté érés időszakában vannak. A szocialista büntetőjog számára sajátos *társadalmi* helyzetük a fiatalokról való messzemenő gondoskodást, a fejlődésüket gátló intézkedések mellőzését és az azt elősegítő eszközök maximális igénybevételét követeli meg. A gyermekből *felnőtté érés* időszaka két körülmény figyelembe-vételét kívánja meg a büntetőjogtól: egyrészt számolni kell azzal, hogy ez az átmeneti időszak ellentmondásokkal teli folyamat, másrészt azzal a körül-

⁴² Az 1918. évi január 9-én kelt dekrétum végrehatása tárgyában kiadott Népművelési Népbiztosi rendelet indokolása. (Idézi V. S. Tadevoszjan, *Lenin a gyermekekről és a fiatalok bűnözők elleni harc* (Szocialiszticeszkaja Zakonoszty, 1958. 4. sz.) c. cikkében.

⁴³ V. S. Tadevoszjan i. m. 15. o.

⁴⁴ Így rendelkezik valamennyi szocialista ország büntetőkódexe. G. Pchalek idézett művében elvi érveléssel emeli ki, hogy a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésére és a magatartás akaratirányítására való képesség mint a beszámíthatóság kritériuma a felnőtt és a fiatalok büntetőjogában azonos. W. Müller, *Die Prüfung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit Jugendlicher nach § 4. JGG.* (Neue Justiz, 1957. 423. o.) c. cikkében kifejti, hogy a beszámíthatóságot kifejezetten vizsgálni kell a fiatalok büntetőjogi felelősségének megalapozásához.

⁴⁵ Relatív büntetőjogi felelősségről beszél a burzsoa büntetőjogi irodalom az olyan kódexekkel kapcsolatban, melyek letérnek a büntett-büntetés korreláció elvéről és büntett-biztonsági intézkedés korrelációval helyettesítik azt.

⁴⁶ E. Buchholz idézett művében a JGG. hiányosságainak bírálata során rámutat arra, hogy „az a régóta felismert objektív törvényszerűség, mely szerint büntettet és vétséget szükségszerűen büntetés követ, érvényesül akkor is, amikor szubjektíven nem büntetésre gondolunk vagy a büntetést valaminek más eszközzel akarjuk helyettesíteni. Így pl. a gyakorlatban az intézeti nevelés — annak ellenére, hogy kifejezetten környezeti intézkedés — enyhébb börtönbüntetés jellegét tölt be és így végeredményben kettős jellegű jogkövetkezmény.” (313. o.)

ménnyel, hogy fejlődésük nem lezárt, hanem könnyen alakíthatók és befolyásolhatók, könnyen nevelhetők.

A felnőtté és átmeneti időszakának ellentmondásai arra vezethetők vissza, hogy a biológiai és pszichikai érés nem halad párhuzamosan. A biológiai érés megelőzheti a pszichikai fejlődést (akceleráció) és fordítva, elmaradhat a pszichikai érés mögött (retardierung). A felnőtté érés ennek következtében gyakran diszharmonikus folyamat. Ennek különös jelentősége van a fiatalkorúak általános magatartásában. A diszharmonikus fejlődés a magatartás és a tulajdonságok ellentmondásos jellegében is kifejezésre jut. Az átmeneti időszak ellentmondásai jelentkeznek a fiatalkorúak magatartásának következő általános tulajdonságaiban: kalandvágy, fiatalos romantika, fantáziálás és fantasztikus cselekmények, önérvényesítési törekvések, szertelen megbiztosság, kiegyensúlyozatlanság és könnyen befolyásolhatóság, dacosság, fanatizmus, rendhontásra való hajlam, tiszteletlenség és hiányos tekintélytisztelet, agresszivitás, minden pozitív befolyásnak való ellenállás. Az általános magatartásnak ezek a jellemzői abban gyökeredznek, hogy „a még nem teljesen szilárd fiatalkorúak magatartását jelentős mértékben az érzelem és az ösztönök határozzák meg és nem az érett megfontolás. Egész viselkedésük még nem ment át a felnőtté stádiumába, melyben ha nem is zavarmentesen, de az intellektuális megfontolás döntően befolyásolja a magatartást.”⁴⁷

A külső és belső magatartásnak ezek a sajátosságai nem értékelhetők azonban elszigetelten. A pubertáskori nehézségek és a felnőtté válás biológiai-pszichikai érési folyamata oka ugyan ezeknek a jelenségeknek, azonban ez az érési folyamat nem egyedül ható tényező a fiatalkorúak általános magatartásának alakításában. A biopszichikai tényezők a történeti-társadalmi feltételek és körülmények által modelláltak, befolyásoltak és ezeknek az utóbbi tényezőknek alárendelt jelentőségűek.⁴⁸ A szülői ház és az iskola képes átsegíteni a fiatalkorúakat a fejlődés nehézségein és képes kialakítani olyan tulajdonságokat, melyek ellensúlyozzák az általános magatartás előbb ismertett jellemzőinek negatív hatásait. A kötelességteljesítés, az elvhűség, szülők és nevelők iránti kötelező tisztelet mint társadalmi követelmények, a közösségi és társadalmi igények figyelembevétele és az ezekhez való alkalmazkodás mint feltétlen követelmény, az oktatás során szerzett ismeretek és a társadalmi tapasztalat olyan irányba befolyásolják magatartásukat, hogy képesek a külső körülmények változásában különböztetni lényeges és lényegtelen között, képesek magatartásuk irányítására az eseti objektív adottságok külső nyomása ellenére is. A lélektani kutatások anyaga azt bizonyítja, hogy éppen a serdülőkor időszakában válik képessé a fiatalkorú arra, hogy magatartását *tudatosan* a társadalmi követelményeknek megfelelően irányítsa és a magatartás társadalmilag helyes vagy helytelen jellegéről alkotott *értékképlet*

⁴⁷ G. Pchalek, *Das Subjekt des Verbrechens, Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik*, (VEB, Berlin, 1957, 413. o.)

⁴⁸ „Helytelen az az eljárás, amikor azonos szintre helyezik a biológiai-pszichikai és szociális tényezőket, melyek a fiatalkorú bűnözést determinálják. A biológiai és pszichikai tényezők a fiatalkorú bűnözés oktatában nem mellőzhetők. De lényeges az a tény, hogy az ember esetében, akinek speciális jellemzője, hogy társadalmi életet él, a biológiai és pszichikai területek befolyásoltak, modelláltak és alárendeltek a történeti-társadalmi feltételeknek és meghatározottak ezek által.” (B. Dutescu, *Pentru extinderea sferei de cercetare in domeniul psihologiei*, Lupta de Clasă, 1958. 3. sz.)

önmagában — külső pedagógiai kényszer nélkül — befolyásolja magatartását.⁴⁹ A gyermekkor és a serdülőkor társadalmi sajátossága, az ún. „luggóségi-nevelési helyzet” teszi lehetővé és biztosítja a tudatnak és akaratnak társadalmi iskolázását. A felnőtté érés pszichikai folyamatának társadalmi jelentősége tehát — a tudat és akarat társadalmi iskolázása által — a magatartás önálló irányítására való képesség kialakítása, a felelősségtudat kiformálása. A fejlődés ellentmondásos és átmeneti jellege miatt természetesen a magatartás önálló irányítására való képesség és a felelősségtudat nem tekinthető véglegesen lezártnak és szilárdnak. A szocialista nevelés funkcionális jellege, azaz az ismeretanyag és a társadalmi tapasztalat harmonikus összekapcsolása ezt a felelősségtudatot és a magatartás önálló irányítására való képességet támasztja alá.

18. A lélektan a fiatalkorúak magatartásának pszichikai formáiról ad számot és kimutatja az életkori sajátosságok szerepét a magatartás alakításában. A serdülő kor és az életkori sajátosságok azonban csak az akaratalakítás *pszichikai formáiról*, a magatartás pszichikai struktúrájáról adnak számot, azonban a büntetőjogi felelősség és a beszámítási képesség *társadalmi lényegéről* nem. A beszámítási képesség mint büntetőjogi kategória ugyanis nemcsak a magatartás önálló irányítására való képességet, hanem a magatartás társadalmi jelentőségének, jogi értékelésének felismerésére való képességet és e felismeréshez képest történő cselekvés akarati aktusának kialakítására való képességet feltételezi. A beszámítási képesség vizsgálatánál tehát nemcsak és nem elsősorban a cselekvés, a magatartás pszichikai struktúrája, pszichikai formái a lényegesek, hanem a *társadalmi vonatkozások* a meghatározó jelentőségűek.

A magatartás önálló irányítására való képesség, amit a lélektan a fiatalkorúaknál kimutat, a fiatalkorúak *egyéni* felelősségének alapja, mely egyéni felelősség a büntetőjogi felelősség egyik jellemzője. A beszámítási képesség azonban több a magatartás önálló irányítására való képességnél és elsősorban nem lélektani, hanem társadalmi vonatkozásai a lényegesek. Az életkori sajátosságok és különösen a fiatal kor életkori sajátosságai az emberi cselekvés alapvonásait, alapvető lélektani folyamatait nem változtatják meg. *Alapvető különbség a pszichikai folyamatok lefolyásában nincs, ezért a beszámítási képesség pszichikai alapjai ugyanazok, mint a felnőttkorúaknál.* A fiatalkorúak magatartásának és cselekvésének pszichikai struktúrája tehát nem zárja ki a beszámítási képesség megkívánását. A beszámítási képesség pszichikai alapjainak azonossága teszi a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségét a felnőttkorúak felelősségével azonossá és teszi a beszámítási képességet a büntetőjogi felelősség központi kategóriájává.

19. A magatartás önálló irányítására való képesség a tudat és akarat társadalmi iskolázásának eredménye. Ennek a társadalmi iskolázásnak következményeként alakul ki az akarati cselekvés sajátos, emberi formája. „Az ember lelki életének teljesítménye lehetővé teszi a valóság magasabbrendű tükrözését a fogalmi gondolkodás által és a cselekvés magasabbrendű irányítását az akarat által.”⁵⁰ A lelki életnek ez a teljesítménye, az akarati cselekvésnek az a jellemzője, hogy a lényeges társadalmi követelmények

⁴⁹ Mesterné dr. Boda Fiore — Mezeiné Erdély Éva, *Jutalmazás és büntetés a nevelés különböző szakaszaiban. (Pszichológiai tanulmányok. Akadémiai Kiadó, 1958. 225. o.)*

⁵⁰ Kardos L., *A lélektan alapproblémái és a Pavlov-i kutatások. Akadémiai Kiadó, Bp. 1957. 306. o.)*

fogalmi megismerése útján biztosítja a közösségi követelmények érvényrejutását a magatartásban, biztosítja a cselekvés lefolyását a külső, objektív akadályok ellenére, illetve a cselekvéstől való tartózkodást az objektív körülmények cselekvésre sarkalló nyomása ellenére. A valóság fogalmi megismerése és a cselekvés magasabbrendű irányítása az akarat által, mint az emberi magatartás sajátosságai, teszik képessé az embert arra, hogy „a külvilágot megváltoztassa és képes legyen ellentmondani az adott percben jelentkező helyzetnek”.⁵¹ A külső helyzet tehát nem határozza meg teljesen az ember akaratát és ugyanígy az ember tudatát sem, mert társadalmi méreteken igaz ugyan, hogy a társadalmi lét meghatározza tudatunkat, ez azonban nem az adott helyzet által történő meghatározottságot jelenti. A cselekvés és magatartás önálló irányítására való képességnek, annak, hogy az ember nem a külső körülmények játékszere — az az alapja, hogy tudatát és akaratát nem az adott helyzet határozza meg, hanem a társadalmi lét általában. A társadalmi lét magatartási normái pedig — Pavlov szerint — a magatartás irányítása szempontjából ugyanolyan tények, mint az adott helyzet objektív sajátosságai. A magatartás determináltsága a tudat determináltságából fakad, ez azonban nem az adott helyzet, hanem a társadalmi lét által történő általános determináltságot jelenti. Éppen a tudatnak ez a társadalmi lét által történő általános meghatározottsága teszi képessé az embert arra, hogy az adott helyzetnek ellentmondjon, hogy az adott helyzet követelményeivel szemben az általános, társadalmi és lényeges követelményeket érvényesítse magatartásában az eseti és átmeneti helyzet követelményeivel szemben.⁵² A tudat társadalmi determináltsága teszi lehetővé, hogy az adott helyzetben keletkező konfliktusban a magatartást és cselekvést a társadalmi érdekeknek és ne pusztán egyéni érdekeinek megfelelően irányítsa és válassza meg.⁵³

A fiatalkorúak — mint láttuk — képesek a cselekvés önálló irányítására, azonban tudatuk társadalmi meghatározottsága (a társadalmi követelmények lényeges és állandó magatartásszabályainak ismerete) és felelősségtudatuk (a lényeges követelmények érvényesítése az adott helyzet követelményeivel és viszonyaival szemben) még nem eléggé szilárd. Beszámítási képességük pszichikai alapja biopszichikai fejlettségük (a magatartás önálló irányítására való képesség), általános szubjektív alapja pedig értelmi és erkölcsi fejlettségük (a magatartás társadalmi lényegének felismerésére való képesség és a lényeges társadalmi követelmények érvényesítésére való képesség az önálló cselekvésirányításra való képességen belül).⁵⁴

⁵¹ Kádár M., *Magyar Büntetőjog. Egyetemi tankönyv.* Általános rész. (Budapest, 1953. 184. o.)

⁵² Ellenkező álláspontot foglal el Földesi T., *A szabad akarat problémája a marxista filozófiában.* (Magyar Filozófiai Szemle, 2. évf. 1–2. sz.)

⁵³ A nevelésnek és a nevelési helyzetnek — mint a tudat társadalmi determinálására szolgáló legfontosabb eszköznek — egyik jellemző vonása, hogy „rendeltetése a nevelési cél megvalósítása, azaz az egyéni szükségletek és a közösségi követelmények között fennálló konfliktus megoldása az egyéni és közösségi célok lehető integrálásával”. (Mesterné és Mezeiné i. m. 222. o.)

⁵⁴ „A fiatalkorú, aki biológiai fejlettsége és társadalmi neveltetése következtében képes cselekménye társadalmi jelentőségét felismerni és ennek megfelelően cselekedni, akaratát irányítani, ugyanolyan alapon és ugyanúgy feltétlenül felelős, mint a felnőtt. Mivel azonban a serdülési folyamat következtében előálló fejlődési nehézségeik folytán felelősségtudatuk még általában nem eléggé szilárd, a beszámítási képesség megállapítása az általános érettség megállapításától van függővé téve.” (G. Pehalek, *Das Ver-*

20. A beszámítási képesség mint a magatartás irányítására és értékelésre való általános képesség az értelmi és erkölcsi fejlettségben jut kifejezésre. Ez a tétel a szocialista irodalomban általánosan elfogadott. Találhatók azonban ellenvetések is. Az ellenvetések szerint az értelmi és erkölcsi fejlettség követelménye kriminálpolitikailag hibás, mert a tudat kispolgári-burzsoa fertőzöttsége esetén a fejlettség hiányát kellene megállapítani és az az antiszocialista bűntettek beszámíthatatlanságának igazolását jelentené.⁵⁵ Az érvelés alapja az, hogy az értelmi és erkölcsi fejlettség kizárja a bűntettek elkövetését és a társadalmi követelmények felismerése már önmagában biztosítja azok érvényesítését is.⁵⁶ Az értelmi és erkölcsi fejlettség azonban nem jelenti azt, hogy a bűncselekmények elkövetésének lehetősége kizárt. Nem helyes az a következtetés, hogy aki erkölcsileg és értelmileg fejlett, az nem követelhet el bűncselekményt. Az természetesen igaz, hogy aki bűncselekményt követ el, annak tudata az adott cselekmény vonatkozásában ellentmond a szocialista társadalom erkölcsi és jogi felfogásának. Adott esetben a társadalmi követelmények érvényesítésének hiánya nem a cselekvés akarati irányításának hiányát bizonyítja általában, hanem csak a felelősségtudat szilárdságának hiányát. Ha a cselekvés akarati irányítására való képesség hiányát feltételeznénk, illetve vonnánk le következtetésként a bűncselekmények elkövetéséből (és ez volna annak a tételnek logikus folyománya, hogy aki bűncselekményt követ el, az értelmileg és erkölcsileg fejletlen), ennek bizonyítására azt kellene állítanunk, hogy minden vonatkozásban, tehát nemcsak az adott cselekmény vonatkozásában képtelen az önálló, helyes cselekvésre, hogy tehát egész magatartása sorozatosan és következetesen tagadása a társadalmi követelményeknek. Az értelmi fejlettség követelményének felállítása tehát nem vezet arra a következményre, hogy a tudat kispolgári vagy burzsoa fertőzöttsége esetén kizárjuk a szocialista rendszer követelményeihez való alkalmazkodás képességét, nem vezet el az antiszocialista bűncselekmények beszámíthatóságának tagadásához.

Nem helytálló az az ellenvetés sem, hogy a társadalmi követelmények felismerése önmagában biztosítja azok érvényesítését is a konkrét magatartás kialakításában. „Azt feltételezni, hogy a motivációs folyamatban résztvevő egyik motívum — legyen az bár a közösségi motívum — tudatosodása automatikusan a motivációs harc eldőltét jelenti, lényegében szembekerülést jelent a motívumok harcáról szóló lélektani felismerésekkel. Ilyen felfogás mellett ugyanis motivációs harcról többé nem lehetne beszélni, a cselekményre való elhatározást mindig csak egy, az éppen felismert motívum alakítaná ki és

hältnis zwischen § 4. JGG. und § 51. StBG. Staat und Recht, 1957. 12. sz. 1314. o.) (Kieme-lés tölem — Sz. A.)

⁵⁵ J. Lekschas, *Gegen bürgerlich-idealistische Tendenzen in der Theorie des Jugend-strafrechts.* (Staat und Recht, 1958. 4. sz. 372. o.)

⁵⁶ „A bűncselekmények létezése éppen amellettszóló bizonyíték, hogy a bűnöző embereknél felvilágosító tevékenységünk nem hatott. Vajon lehet-e komolyan beszélni arról, hogy a meggyőzés pozitíven hatott valakire, amikor az illető éppen ellenkezőjét teszi annak, amit a meggyőzés kívánt elérni? A meggyőzésről és következményeiről való teljesen formális felfogás kell ahhoz, hogy valaki ezt vélje: a meggyőzés hatott ugyan, de ennek ellenére lehetséges, hogy az illető bűncselekményt követett el. Ha valaki felismerte, hogy magatartása veszélyes a társadalomra, akkor lehetetlen, hogy bűncselekményt kövessen el.” (J. Lekschas, *Über das Bewusstsein der Gefährlichkeit, Verwerflichkeit, Rechtswidrigkeit oder Strafbarkeit der Handlung.* Beiträge zu Problemen des Strafrechts. VEB. Berlin, 1956. 27. o.)

ezért szükségképpen el kellene vetni a lehetségesnek felismert magatartások közötti választást.”⁵⁷

A társadalmi tapasztalat azt mutatja, hogy nemcsak a fiatalok, hanem a gyermekek is képesek az elementáris együttélési szabályok felismerésére és megértésére. A gyermekek azonban képtelenek általában a magatartás öndóli irányítására. A fiatalok erre már képesek és képesek a társadalmi követelmények felismerésére is. A beszámításhoz szükséges értelmi fejlettség követelménye a társadalmi követelmények felismerésére való képességet jelenti. Abból a tételből, hogy a beszámítási képesség a fiataloknál a társadalmi követelmények felismerésére való képességet jelenti, hogy tehát a beszámítási képesség megállapításához az értelmi fejlettség fennforgása szükséges, nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a szocialista társadalomban a beszámítási képességhez megkövetelt értelmi fejlettség a tudat burzsoa, vagy kispolgári fertőzöttsége esetén kizárt és ennek folytán az értelmi fejlettség követelménye az antiszocialista bűncselekmények esetén a beszámíthatóság tagadásához vezet, és azt sem, hogy az értelmi fejlettség követelménye a cselekmény társadalomra veszélyességének minden esetben való felismerését és az ennek megfelelő magatartás kialakítását eredményezi. Helyesen jegyzi meg W. Müller, hogy alapvetően elhibázott az az eljárás, mely súlyos büntettek vagy kifejezetten antiszocialista nézetek miatt elkövetett bűncselekményeknél a bűncselekmény súlyosságával és a nevelés szükségességére való utalással indokolja a beszámíthatóságot. „Ezeknek — ti. a bűncselekmény súlyának és a nevelésre szorultság értékelésének — megvan a létjogosultsága, de csak a beszámítási képesség megállapítása után, a beszámíthatóság pedig kizárólag a fiatalok fejlettségétől függ és nem kriminálpolitikai szükségletektől. (Élszerűségi szempontok (ti. a bűncselekmény súlyossága és a nevelésre szorultság) az érettség vizsgálatánál nem jöhetnek figyelembe.”⁵⁸

A beszámíthatósághoz megkövetelt értelmi és erkölcsi fejlettséget (melyben kifejezésre jut maga a beszámítási képesség) mint alapvető kritériumot elvetni azon indokkal, hogy az antiszocialista büntettek éppen az értelmi és erkölcsi fejlettség hiányát jelentik, elméletileg hibás azért is, mert az antiszocialista nézetek létezése még nem jelenti a szocialista társadalmi követelmények felismerésének hiányát vagy az erre való képtelenséget, hanem többé-kevésbé tudatos szembenállást ezekkel a követelményekkel.

21. Összegezve megállapíthatjuk, hogy az értelmi fejlettség követelménye azt jelenti, hogy megkívánjuk a társadalmi együttélés elementáris szabályainak ismeretét, melyet a társadalmi tapasztalat alakít ki és amely szabályok ismeretében a tudat és akarat kellő megtesztelésével képesek vagyunk az adott helyzetben azokat érvényesíteni is. A bűncselekmény elkövetése nem az értelmi fejlettség hiányát jelenti, hanem annak megállapítását, hogy a fiatalok magatartása adott esetben ellentmondásban van belátási és akarat-elhatározási képességével. A társadalmi tapasztalatok által alátámasztott elementáris együttélési szabályok ismerete (a tudat általános társadalmi meghatározottsága) éppen azért, mert a tudat határozza meg az akarat tartalmát, képessé tesz arra, hogy magatartásunkat a társadalmi gyakorlatból

⁵⁷ Viski L., *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*. (Budapest, 1959. 110 — 111. o.)

⁵⁸ W. Müller, *Die Prüfung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit Jugendlicher nach § 4. JGG*. (Neue Justiz, 1957. 425. o.)

szerzett ismereteknek alá vessük. A társadalmi tapasztalatból ismert követelményeknek ellentmondó motívum erőssége (pl. a burzsoa ideológia erős hatása), mely adott esetben bűncselekmény elkövetésére vezet, nem zárja ki az értelmi fejlettség megállapítását, mert nem érinti az *általános képességet*, melynek birtokában a fiatalok képesek a társadalmi követelményekhez igazodni.

22. A beszámítási képesség megállapításához szükséges értelmi fejlettség vizsgálata természetesen nem jelenti általános intelligencia-vizsgálat követelményét.⁵⁹ Az értelmi fejlettség megállapításához elegendő az elemi ismeretek és az elemi társadalmi tapasztalatok megállapítása — pl. a tulajdon létezéséről való tudomás — anélkül, hogy a tulajdonviszonyok jellegének felismerése követelmény volna.

Az *értelmi fejlettség* a cselekvés társadalmi lényegének felismerésére való képességet, az *erkölcsi érettség* pedig a cselekvés akarati irányítására való képességet jelenti. Az utóbbi vonatkozásban különösen fontos a fiatalok magatartásának általános jellemzői közül kiemelni az ösztönösséget, a cselekvés érzelmi színezettségét, az affektív cselekvést, melyek általában a cselekvés akarati irányításának éretlenségére, a gátlások kialakulásának hiányára utalnak. Az erkölcsi fejlettség, az erkölcsi nézetek szilárdsága a cselekvés akarati irányításának képességére hat ki, arra a képességre, hogy a cselekvés jelentőségének, a társadalmi követelményeknek felismerése után az utóbbiakat érvényesítem is magatartásomban. Az általános társadalmi tapasztalat a fiatalok bűntettesek körében éppen ennek az erkölcsi *szilárdságnak* hiányát konstatálja.⁶⁰ Az erkölcsi szilárdság hiánya azonban nem jelenti annak a képességnek általános tagadását, hogy a fiatalok általában képesek magatartásuk akarati irányítására.

A beszámítási képességhez nem szükséges annak megállapítása, hogy az elkövető egy adott bűncselekmény vonatkozásában tényleg belátta cselekménye jellegét és tényleg uralkodott akaratan, hanem csak a z erre való *általános képességet* kell megkívnani.⁶¹ Csak a képesség és lehetőség megállapítása a fontos, mert az adott bűncselekmény éppen azt mutatja, hogy cselekménye ellentmondásban van a belátási és akarati irányítási képességgel. A választás lehetőségét a magatartás tudati determináltsága nem zárja ki, hanem éppen feltételezi. Ez a meghatározottság a lényeges, általános társadalmi determináltságot jelenti, mely lehetővé teszi, hogy az adott helyzetnek ellentmondjunk. Egyébként éppen a determináltság hatására alakul ki a magatartás irányítására való képesség, mely biztosítja az egyén számára a biológiai és a sikeres társadalmi létet, mivel nem ez eseti, hanem a törvényszerű összefügg-

⁵⁹ A vizsgálat elveiről és módszereiről ld. W. Müller i. m. és Rehse, *Die Prüfung der strafrechtlichen Verantwortlichkeit Jugendlicher*. (Neue Justiz, 1957. 22. sz.)

⁶⁰ Vö. G. Pehalek i. m. 1357. o.

⁶¹ W. Müller szerint „A beszámítási képességnél nem kell azt megállapítani, hogy az elkövető tényleg belátta cselekménye veszélyességét és tényleg uralkodott akaratan, hanem csak az erre való képességet kell megkívnunk. A bűncselekmény azt mutatja, hogy kívánságainak és ösztöneinek a valóságban nem állott ellent. Csak a képességet és lehetőséget kell megkívnani. Ezt gyakran összekeverik a bűnösséggel. A beszámítási képesség mint általános képesség a bűnösség előfeltétele, de nem azonos a bűnösséggel.” Szerinte a szándékos bűnösség megállapításához szükséges a társadalmi veszélyesség tudata, mert egyébként értelmetlen volna megkövetelni a társadalmi veszélyesség belátására való általános képességet mint bűnösségi előfeltételt. A bűnösséghez több kell, mint a beszámítási képességhez, ezért a beszámítási képesség megléte ellenére hiányozhatik az adott cselekmény tekintetében a bűnösség. (I. m. 424. o.)

gésekhez való alkalmazkodás képességét alakítja ki. Hogy adott esetben az elkövető miért választotta és hogyan választotta a társadalmi követelményeknek ellentmondó cselekvést, ez a bűnösség megállapításához tartozó kérdés és nem a beszámítási képesség vizsgálatánál kell eldönteni.

Az akarati cselekvés, a cselekvés akarati irányítására való képesség megállapításánál abból kell kiindulnunk, hogy az akarat tartalmát a tudat határozza meg. Az akarat tartalmának tudati meghatározottsága azt jelenti, hogy a társadalmi követelmények felismerése és az elemi magatartási szabályok társadalmi gyakorlaton alapuló ismerete biztosítja a társadalmi követelményeknek megfelelő akarat kialakítását is.⁶² Ennek az általános képességnek ellenére történő, a társadalmi követelményeknek ellentmondó cselekvés nem a beszámítási képesség hiányát jelenti, hanem a *bűnös* cselekvést, mely a választási lehetőség ellenére nem a társadalmi elvárásnak megfelelő magatartást alakította ki, mely a közösségi motivációt nem érvényesítette, azt tudatosan leküzdötte, vagy meg sem fontolta.⁶³

A bűnösség megállapításának értelme éppen az, hogy a tudatosan vagy gondatlanul mellőzött közösségi motiváció az akaratnak és tudatnak az adott helyzet által történő meghatározottsága miatt, a magatartás általános irányítására való képesség ellenére vezetett bűncselekmény elkövetésére.⁶⁴

23. Abból a körülményből, hogy a magatartás önálló irányítására való képesség és a felelősségtudat a felnötté érés időszakában még nem teljesen szilárd, az a fontos büntetőjogi következmény folyik, hogy egyrészt a büntetőjogi eszközök igénybevételére csak végső soron kerül sor, másrészt pedig az, hogy a büntetőjogi felelősség mértéke általános szabályként enyhébb.

A beszámítási képesség megállapításához szükséges értelmi fejlettség követelménye nem valaminő elvont értelmi és intelligencia-vizsgálatot, hanem konkrét társadalmi tapasztalatok meglétének a vizsgálatát jelenti. Az általános képesség vizsgálata a konkrét bűncselekmény vonatkozásában történik.⁶⁵

⁶² Lekschas helyesen fejti ki, hogy az akarat tartalmát a tudat határozza meg és „ha egy embernek megvannak az elementáris alapismeretei a társadalmi életéről, akkor olyan képesség birtokában is van, hogy ennek megfelelő akaratot alakítson ki.” (I. m. 374. o.)

⁶³ „A motívumok harca az akaratlagos cselekményhez vezető lélektani folyamatnak a büntetőjogi felelősség szempontjából egyik leglényegesebb fázisa. Itt dől el: teljesíti-e az akarat főfunkcióját, a közösségi motívum érvényre juttatását, társadalmilag hasznos, vagy a társadalomra veszélyes cselekmény végrehajtása kerül-e a motivációs harc eredményeképpen elhatározásra.” (Viski L., *A szándékos bűnösség és a közösség motiváció fogalma*. Jogtudományi Közlöny, 1956. 516. o.)

⁶⁴ Földesi T., aki az akarat abszolút determináltságának álláspontjára helyezkedik, a büntetés kiszabásának feltételét abban látja, hogy az elkövető bűnös, azaz olyan képesség birtokában van, hogy felismeri vagy felismerheti cselekménye társadalmi jellegét és e felismerési képesség miatt számolhatunk azzal, hogy a büntetés a jövőbeli magatartás irányításában, a cselekvést megelőző motivációs folyamatban domináns determináló tényezővé válik. (I. m. 93. o.) Az a körülmény, hogy a büntetés a jövőbeni magatartás irányításában determináló szerepet játszik, azaz a társadalmi követelmények tudatos érvényesítésére kényszerít, feltételezi annak elismerését, hogy az ember képes magatartásának általános irányítására, tudata nemcsak tükrözi helyzetét és körülményeit, hanem aktív szerepet játszik a magatartás alakításában. Ez az általános képesség, a beszámítási képesség, mellyel ellentmondásban van a konkrét bűncselekmény elkövetése és melynek bűnösségét éppen az általános magatartásirányítási képesség alapozza meg.

⁶⁵ W. Müller idézett művében fejti ki, hogy a beszámítási képességet mint általános képességet a törvényi tényállásra vonatkoztatottan kell szemlélni és ebben a vonatkozásban kell kimutatni a beszámítási képesség alapját, az értelmi fejlettséget.

Nagy különbségek vannak ugyanis egyes bűncselekmények és az ezekhez szükséges érettség között, pl. a lopás és egy bonyolult gazdasági bűntett között. Ezért választja egyes országok büntetőjoga azt a megoldást, hogy a fiatalkorúak bizonyos kategóriái csak az elemi együttélési szabályok megsértése esetén vonhatók felelősségre.⁶⁶

24. Összegezve megállapíthatjuk, hogy a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének alapjai azonosak a felnőttek felelősségének alapjaival. A felelősség azonosságához azonban a jogi szabályozás területén a speciális sajátosságok figyelembevételén keresztül vezet az út. Azért állapíthatjuk meg a felelősség azonosságát, mert figyelembe vettük a felelősség szubjektív alapjainak kialakulásánál a speciális sajátosságokat. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a fiatalkorúak beszámítási képességének megállapításához — a büntetőjogi felelősség szubjektív alapjainak megállapításához — a fiatalkorúak értelmi és erkölcsi érettségének megállapítása szükséges, mivel a biopszichikai érési folyamat következtében egyébként felelősségtudatuk még nem eléggé szilárd, és viszont az erkölcsi és értelmi fejlettségüket a biopszichikai érési folyamat mellett a tudat és akarat társadalmi iskolázása biztosítja. A tudatnak és akaratnak éppen ez a társadalmi iskolázása biztosítja (erkölcsi-értelmi fejlettség) a biopszichikai érési folyamattal együttjáró diszharmonikus, ellentmondásos fejlődés következményeinek elhárítását, a társadalmi követelményekhez igazodó magatartásirányítási képességnek a kialakítását. Ahol ez a társadalmi iskolázottság hiányzik, ott nincs beszámítási képesség, ott nem állapítható meg a büntetőjogi felelősség.

25. Szocialista büntetőjogunk, amikor a fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének szabályait kialakítja és figyelemmel van a fiatalkorúak sajátos társadalmi helyzetére, valamint tudati-pszichikai sajátosságaikra, nem a burzsoa büntetőjogi hagyományok folytatója. A burzsoa büntetőjog ugyanis azzal, hogy figyelembe vette a biopszichikai fejlődés sajátosságait, a serdülőkor diszharmonikus, ellentmondásos jelenségeit — a biologizmus és pszichologizmus talajára csúszott. A biopszichikai fejlődés ellentmondásos jelenségeivel számolva, figyelmen kívül hagyta a tudati-akaratí fejlődés társadalmi determináltságát, figyelmen kívül hagyta azt, hogy a társadalmi determináltság, a tudati-pszichikai tényezők társadalmi modelláltsága biztosítja a magatartásirányítási képesség kialakulását. A biopszichikai tényezők társadalmi modelláltságának figyelmen kívül hagyása a beszámítási képesség általános törvényszerűségként való kizárásához vezetett, a tudati és akaratí képesség biopszichikai tényezők által történő kizárolagos meghatározottságának elnézeti tétele pedig a büntetőjogi felelősség kategóriájának felszámolását eredményezte. A szocialista büntetőjog a biopszichikai fejlődés sajátosságainak és társadalmi modelláltságának figyelembevételén keresztül jut el a büntetőjogi felelősség megalapozásához, a sajátosságok figyelembevételén keresztül teremti meg a különleges büntetőjogi kezelés elvi alapjait.

26. A beszámítási képesség — mint megállapítottuk — a büntetőjogi felelősség szubjektív alapja. Az elkövetett bűntett felróhatóságának alapja az, hogy a magatartás általános irányítására való képességgel ellentmondásban

⁶⁶ Ezt az álláspontot foglalta el az OSzFSzK büntetőtörvénykönyve és az 1958-ban elfogadott „Alapelvek” is. Az utóbbi szerint a büntetőjogi felelősség alsó határa a 16. életév, azonban a lopás, emberölés és testi sértés bűntetteiért már a 14. életév betöltésekor is fennáll a büntetőjogi felelősség.

van a konkrét magatartás. A büntetőjogi felelősség központi kérdése, tartalma : a helytállási kötelezettség.⁶⁷ Helytállásra kötelezni valakit, azaz büntetést kiszabni valakire szubjektív céljainak, magatartásirányítási képességének figyelmen kívül hagyásával, értelmetlen és célszerűtlen eljárás volna.⁶⁸ A büntetés célszerűségének és létjogosultságának alapja éppen az, hogy a jövőbeli magatartás irányításában determináló szerepet játszik, illetőleg determináló szerepe lehet.⁶⁹ A magatartás irányítására való képesség hiányában nem is beszélhetünk az alkalmazott büntetés célszerű szerepéről, a társadalmi érdekeknek megfelelő magatartás determináló szerepéről. A beszámítási képesség tehát a *büntethetőség* általános előfeltétele. Ez a tétel érvényes a fiatalkorúak büntetőjogában is.

A fiatalkorúak büntetési rendszerének alapvető intézményei — a nevelőintézkedések — a beszámítási képesség fennforgása esetén, a magatartás irányítására való általános képesség talaján alkalmazható büntetőjogi eszközök. Alkalmazásukra csak akkor kerülhet sor, amikor a tudat és akarat társadalmi iskolázása már kialakította a magatartásirányítási képességet. A nevelőintézkedések tehát a büntetőjogi felelősség megállapításának jogkövetkezményei. Funkciójuk ebből kifolyólag nem lehet azonos az általános, pedagógiai neveléssel. A nevelőintézkedések mint büntetőjogi intézmények nem az általános nevelés eszközei, hanem a büntetőjog eszközei büntetettek jövőbeli magatartásának determinálására. A pedagógiai nevelés és a büntetőjogi kényszernevelés tehát nem azonos funkció betöltésére hivatott társadalmi eszközök. A büntetőjogi kényszernevelés funkciója : a magatartás általános irányítására való képesség *realizálására* kényszerítés, a társadalmi követelményeket a magatartás domináns determináló tényezőivé tenni kényszer alkalmazásával.⁷⁰ A büntetőjogi kényszer alkalmazásának célja tehát szűkebb értelemben a magatartás *akarati* irányításának determinálása, a felismert társadalmi követelmények tartalmának megfelelő akarati aktus kialakításának biztosítása. A nevelés gondolatának homloktérben állása nem jelenti tehát a magatartás kényszerrel történő determinálásának felszámolását, a büntetőjogi nevelőintézkedések nem jelentik a büntetés kiküszöbölését és kényszer nélküli neveléssel való helyettesítését. Amikor a büntetőjogban a nevelés

⁶⁷ II. Gerats, *Die strafrechtliche Verantwortlichkeit in der Deutschen Demokratischen Republik*. (VEB. Berlin, 1952. 220. o.)

⁶⁸ J. Lekschas, *Die Schuld als subjektive Seite der verbrecherischen Handlung*. (VEB. Berlin, 1956. 6–7. o.)

⁶⁹ „A büntetés csak azokban az esetekben lehet determináló tényező, ahol a cselekményt elkövető előre látta, vagy előre kellett volna látnia cselekménye következményeit és ennek következtében a következő esetben fennáll a lehetősége annak, hogy a mérlegelésnél az elkövetendő büntetés döntő determináló tényezővé váljon. Ezzel szemben abban az esetben, amikor a cselekményt elkövető nem látta és nem is kellett volna látnia a cselekménynek társadalmi veszélyességét, ott a büntetés teljesen értelmetlen lenne, mivel a cselekményt nem előzte meg a társadalmi veszélyességet átfogó mérlegelés és ennek következtében a kitűzött büntetés semmiféle hatással sem lenne a cselekmény elkövetésére.” (Földesi T. i. m. 93. o.)

⁷⁰ „Büntetőjogi szempontból nem a közösségi motívum felismeréséhez, a cselekmény káros vagy hasznos jellegének tudatosításához van szükség elsősorban a büntetőjogi eszközökre. Ezek az eszközök az esetek legnagyobb részében éppen akkor lépnek sorompóba, amikor annak érdekében kell a meggyőzéssel párosuló *büntetőjogi kényszert alkalmazni, hogy a felismert közösségi motívum vezérmotívummá váljék, győzzön a motivációs harcban.*” (Viski L., *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*. Budapest, 1959. 111. o.) (Kiemelés tőlem — Sz. A.)

feladatáról beszélünk, erről nem az általános pedagógiai nevelés értelmében szólunk, hanem a kényszernevelés értelmében. A büntetés és nevelés szembeállítására és a nevelés szükségességének általános hangsúlyozására — a büntetések alkalmazásának egyidejű háttérbe szorításával — lényegében a büntetőjog általános elvei érvényesülésének tagadását jelentené a fiatalkorúak büntetőjogában. Hatályos jogunkban a nevelőintézkedések alkalmazásának elsődlegessége a hagyományos büntetésekkel szemben nem azon a hagyományos axiómán alapszik, hogy a fiatalkorúakat nem büntetni, hanem nevelni kell. A nevelőintézkedések elsődlegessége nem a „büntetés helyett nevelni” tétel jogi megjelenési formája. A nevelőintézkedések a fiatalkorúak büntetőjogának specifikumai. Mutatnak fel ugyan sajátos vonásokat, azonban lényegében büntetések. A nevelőintézkedések a fiatalkorúak büntetőjogának sajátos büntetései.

Mielőtt sajátosságaikat megnéznők, tekintsük át azokat a vonásokat, melyek a büntetések génuszában tartják őket. Mindenekelőtt: alkalmazásuk általános feltétele bűncselekmény elkövetése, alkalmazásuk *jogalapja* az elkövetett bűntett. Az alkalmazási feltétel azonossága mellett a büntetésekkel való rokonvonás az is, hogy állami *kényszerrendszabályok*. Mint állami kényszerrendszabályok erkölcsi-politikai *értékítéletet* fejeznek ki. Alkalmazásuk általános *célja*: a bűncselekmények elleni küzdelem. Ezek a vonások teszik büntetéssé a nevelőintézkedéseket, még ha van is formai hasonlóságuk egyes pedagógiai eszközökkel.

Ha a büntetésre gyakorolt *hatásból* indulunk ki, akkor is a büntetések kategóriájába kell sorolnunk őket. Egyébként a büntetések és nevelőintézkedések szembeállításának alapja éppen a nevelés és büntetés ellentétességéről, az elkövetőre gyakorolt ellentétes hatásáról vallott felfogás. Ha a büntetés és a nevelés között valóban ellentmondás van, akkor indokolt volna a büntetések és nevelőintézkedések szembeállítása is. Nincs azonban ellentmondás büntetés és nevelés között. A büntetőjogban a kérdés úgy vetődik fel, hogy lehet-e büntetéssel nevelni, kifejthet-e nevelő hatást a büntetés?

27. Ha a büntetés kényszerjellegét elszigetelten vizsgáljuk, valóban kérdéses, hogy a kényszer önmagában betölthet-e nevelő szerepet? Helytelen a büntetésben csak represszív eszközt látni, csak abból kiindulni, hogy a büntetés mint kényszerrendszabály szükségszerűen hátrányt jelent és csak hátrányt okoz, helytelen továbbá az eszköz ilyen represszív jellegéből, annak represszív céljára következtetni. Ha az eszközt — a hátrányokozást — célnak tekintjük, akkor a büntetés valóban csak megtorlás és mint ilyen, a múltba tekint. Ennek folytán nevelő szerepéről mint jövőbe tekintő szerepről nem beszélhetnénk. A megtorlás, a hátrányokozás azonban csak eszköz és nem öncél. A büntetések célját a büntetőjog általános feladata határozza meg. Ez pedig a bűnözés elleni sikeres küzdelem. Ebben a küzdelemben felhasznált eszközök szükségszerűen represszívek, céljuk azonban a prevenció. A preventív célt a büntetések megtorló jellege, kényszerjellege; represszív tulajdonságai alátámasztják, de a hatás szempontjából nem meritik ki a büntetés tartalmát.⁷¹

⁷¹ Az az állítás, hogy a megtorlás a büntetés céljainak egyike, a népszerűsítő ferdtételek közé tartozik. Ezzel a büntetést öncéllá minősítik, mert a büntetés és a megtorlás egy és ugyanazon fogalom arra vonatkozóan, hogy a bűnösnek a bűncselekmény elkövetéséért meghatározott szenvedést okozzon. A megtorlás nem öncél, hanem csak eszköz a cél elérésére, mely nem más, mint a bűncselekmények megelőzése.” (K. Sz. Szalihov, *A szovjet Btk. tervezetének néhány kérdése*. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1954. 6. sz. 87. o.)

Miből áll a büntetés nevelő hatása? Mindenekelőtt a jövőbeni magatartás bizonyos irányú determinációjából. A magatartás determinálására pusztán a kényszer is képes. Ebben az értelemben beszélnek a szocialista szerzők a büntetésben rejlő kényszer nevelő szerepéről, arról, hogy „a megtorlás mint a büntetés tulajdonsága, maga hír nevelő jelentőséggel.”⁷² Ebben az értelemben igaz az, hogy a büntetések előtt álló minimális pedagógiai program a törvény tiszteletére kényszerítés.⁷³

A kényszer tehát önmagában képes preventív irányú magatartás-determinációra, ennek folytán a büntetésnek nemcsak célja, hanem *objektív tulajdonsága*, hogy nevel. A kényszer önmagában azonban nem teszi szilárdná és véglegessé a magatartás ilyen determinációját. Ahhoz, hogy a kötelességtudat, a közösségi követelmények felismerése a magatartás irányításában érvényesüljön is, hogy az akaratelhatározást megelőző motivációs harcban vezető motívummá váljék, ki kell alakulnia a kötelességérzetnek is, más szóval az erkölcsi szilárdságnak. Ezt a felelősségérzést és kötelességérzést mint a magatartás determinációjában fontos szerepet játszó pozitív érzelmet a kényszer önmagában nem tudja kialakítani.⁷⁴ Márpedig a magatartás irányításában, a cselekvést megelőző motivációs folyamatban a kötelességtudat és kötelességérzet csak együttesen képes biztosítani a társadalmi követelmények domináns és determináló szerepét. A magatartás pozitív irányú determinálása — amit a kényszer önmagában biztosít — még nem jelenti azt, hogy a büntetés nevelő hatását *teljesen* kimerítette. A pszichikai kényszer elrettentés formájában is képes pozitív irányú magatartásdeterminációra. A büntetés nevelő hatásáról tehát tulajdonképpen csak akkor beszélhetünk, ha a kényszerem csak alátámasztja, de nem helyettesíti a meggyőzést, ha a közösségi követelmények érvényesítésének alapja nem a büntetéstől való félelem, hanem a cselekvés, vagy a cselekvéstől való tartózkodás erkölcsösségéről való meggyőződés, tehát az erkölcsi szilárdság.⁷⁵

Az erkölcsi szilárdságot csak a világnézet szocialista átfarmálása biztosítja.⁷⁶

A fiatakorúakkal szemben alkalmazott jogkövetkezményeknek a még nem eléggé szilárd felelősségtudatot kell megerősíteniük, ez pedig csak pozitív erkölcsi érzelmek kialakításával lehetséges. A pozitív erkölcsi érzelmek forrása a szocialista világnézet. De vajon a büntetőjogi büntetés képes-e a tudat

⁷² W. Kudrjavcev, *A bűncselekmények megelőzése — az emberek tudatában élő kapitalista maradványok leküzdésének egyik fontos formája.* (Szovjetszkaja Justicia, 1958. 2. sz. 18. o.)

⁷³ Ezt az álláspontot foglalja el E. Buchholz, *Einige Bemerkungen zur erzieherischen Rolle der Strafe in der DDR.* (Staat und Recht, 1957. 1. sz. 38. o.), és H. Kern, *Die Erziehung im Strafvollzug.* (Staat und Recht, 1958. 7. sz.) c. cikkében.

⁷⁴ Vö. Viski L., *A szándékos bűnösség és a közösségi motiváció fogalma.* (Jogtudományi Közöny, 1956. 515. o.)

⁷⁵ „A büntetés alkalmazásától való félelem megelőzheti bizonyos fokig a bűntettek elkövetését. Azonban : nem a félelem, hanem az erkölcsi szilárdság vezeti az emberek magatartását, nem a félelem, hanem az erkölcsi elvek.” (M. D. Sargorodszkij, *A bűntetés kérdései a Szovjetunió Btk. tervezetében.* (Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1954. 8. sz. — Az Állam- és Jogtudományi Intézet kéziratoss fordítása.)

⁷⁶ „A legfontosabb az ifjúság szocialista nevelése. A szocialista világnézetből meríti az ember életcéljait, melynek döntő szerepe van az akarati magatartás kialakításában és ebből a világnézeti beállítottságból adódik a szocialista erkölcsi beállítottság is, mely nélkül az akarati képesség nem tekinthető kialakítottnak.” (J. Streit, *Zu einigen Fragen der Jugendkriminalität.* Neue Justiz, 1958. 475. o.)

és világnézet ilyen átalakítására? Ha a büntetés lényegét annak kényszerjellegében keressük, a válasz csak tagadó lehet. A büntetés lényege azonban nemcsak pusztán a kényszer alkalmazása. A kényszer alkalmazásának bizonyos objektív és szubjektív előfeltételei képesek csak biztosítani azt, hogy a büntetés nevelő hatását kifejtse abban az értelemben, hogy kialakítsa az erkölcsi szilárdságot. Ezeknek a feltételeknek hiányában a kényszer magatartásdeterminációja csak az elrettentés pszichikai hatásán alapulhat. A valóságban a büntetőjogi kényszer alkalmazása olyan objektív és szubjektív feltételek lenniforgása mellett történik, melyek a büntetés lényegére is kihatnak és amelyek a pszichikai kényszerhatáson túl pozitív tudatváltozást is eredményeznek. A nevelés nem egyszeri aktus, hanem tudatos, célszerű és pozitív eredményre irányuló tevékenység. Ezt a tudatos és pozitív tevékenységfolyamatot a büntetőeljárás egésze és a büntetésvégrehajtás rendje biztosítja. A büntetés kiszabása és végrehajtása tartalmazza azokat a feltételeket, melyek a pszichikai hatáson túl biztosítják a büntetés nevelő hatását. Nézzük meg közelebbről ezeket a feltételeket.

28. A büntetés nevelő hatásához mindenekelőtt az szükséges, hogy a társadalmi nevelés rendszerével és elveivel azonos irányban reagáljon a büntetettre, azonos erkölcsi és politikai (jogi) nézetek alapozzák meg az alkalmazás szükségességét, társadalmi jogosultságát. Ez az azonos reagálási irány domborítja ki a büntetés társadalmi jellegét, szocialista jellegét. A szocialista világnézet és erkölcs biztosítja a büntetéseknek és a társadalmi nevelés rendszerének az azonos bázist és a reagálás irányának azonosságát.⁷⁷ A büntetés alkalmazásában tehát társadalmi értékítélet, erkölcsi-politikai értékítélet jut kifejezésre. A büntetés alkalmazása ezt az értékítéletet közvetíti, a büntetettre ezen keresztül hatnak a szocialista társadalmi nézetek, a szocialista társadalomban uralkodó erkölcsi nézetek, illetve az ezekben kifejezésre jutó magatartási normák *feltétlen* jellege.

A kényszer alkalmazásának a meggyőzés talaján kell nyugodnia. Ez a nevelő szerep betöltésének második feltétele. Ezt pedig csak az ítélet igazságossága útján érhetjük el.⁷⁸ Az ítélet igazságossága *arányosságában* rejlik. Az ítélet igazságosságában koncentrálódik a büntetés társadalmi jellege és ennek talaján hat a büntetés alkalmazása meggyőzően az elítélte. A büntetés alkalmazásának társadalmi feltételei (a társadalmi nevelés rendszerével és a politikai-erkölcsi nézetekkel való azonos reagálási irány) és jogi feltételei (az ítélet igazságossága) alakíthatja ki azt a belső készséget, hogy az elítélt az elkövetett cselekménnyel szembeforduljon, azt ő maga is elítélje, hogy állást foglaljon a büntetés jogosultsága mellett és a büntetett szemben. Ennek a pedagógiai értékes konfliktusnak kialakításával a büntetés erkölcsi célját el is érte. Az ítélet „tudatrobbantó” hatása a nevelés folyamatában az első értékes eredmény. Ha ez megvan, a pozitív tudatmegváltozás további feltételeit a büntetésvégrehajtás és az ennek során érvényesülő hatások biztosítják. „A büntetés nevelő hatása abból áll, hogy az elítéltet a bűncselekmény elítélésének belátásához segítsük.”⁷⁹ A büntetés kényszerjellege támasztja

⁷⁷ Vö. E. Buchholz i. m. 37. o.

⁷⁸ „A büntetés nevelő hatása nem függ közvetlenül a büntetés nemétől és mértékétől; hanem csak annak a belátásnak segítségével érhető el, hogy az elkövetett cselekmény elvetendő, az ítélet pedig objektíve igazságos.” (E. Buchholz, *Der Charakter der Sanktionen des Jugendgerichtsgesetzes*. Staat und Recht, 1958. 3. sz. 307. o.)

⁷⁹ E. Buchholz i. m. 307. o.

alá a társadalmi elítélést. Ez a kényszerjelleg és a benne kifejezésre jutó társadalmi értéktétel, a kényszer alkalmazásának igazságossága hat a tettes személyiségére, erkölcsi tudatára és önértékelésére. A kényszernek és a büntetés elkerülhetetlenségének ez az *alátámasztó* jellege tehát csak másodlagos jelentőségű a büntetés nevelő hatása szempontjából. Mélységesen igaz, amit Makarenko mond: „A büntetéssel nem szabad semmitféle fizikai és morális szenvedést okozni. Mi a büntetés lényege? A büntetés lényege az: az egyén átéli, hogy a közösség elítéli, miközben tudja, hogy helytelenül járt el. Vagyis a büntetés nem elnyomáson alapszik, hanem az elkövetett hiba átélésén, a közösségből való ideiglenes kiközösítés élményén.”⁸⁰

A büntetés és a társadalmi nevelés azonos iránya, a mögöttük álló, erkölcsi-politikai nézetek azonossága, a büntetthez való reagálás azonos iránya, az igazságos ítélet meggyőző ereje és belső készség a cselekménnyel való szembefordulásra — ezek az objektív és szubjektív feltételek biztosítják a büntetés nevelő hatását.

29. A büntetésben kifejezésre jutó társadalmi értéktétel, a társadalmi követelmények feltétlen megtartásának szükségessége és az ítélet igazságossága mindenekelőtt az elítélt tudatára hatnak. A fiatalkorúak vonatkozásában ez a társadalom előtti *felelősség feltétlen jellegét*, a felelősségvállalás *elkerülhetetlenségének* tudatát alakítja ki, tehát felelősségtudatukat megszilárdítja és ezen keresztül, tudatuk meghatározásán keresztül determinálja magatartásukat a társadalmi követelmények feltétlen érvényesítésének irányába. A jövőbeli magatartás determinálása tehát mindenekelőtt a tudatdetermináláson keresztül érvényesül.

A büntethetőség általános feltétele a beszámítási képesség, tehát a tudat általános társadalmi meghatározottsága, mely képessé teszi a fiatalkorúakat a társadalmi követelmények felismerésére. A büntetéssel történő tudatdeterminálás tehát nem a társadalmi követelmények *felismeréséhez* segít hozzá (ennek ugyanis a büntett elkövetését megelőzően már kialakultnak kell lennie), hanem azoknak *feltétlen érvényesítését* célozza. Ezen keresztül a büntetés közelebről az *akaratú aktus tartalmát* határozza meg, a felismeréshez képest történő cselekvés követelményét támasztja alá kényszereszközökkel. A büntetés a magatartás helyes irányítására, a magatartásirányítási képesség minden esetben történő *realizálására* szorítja rá az elítéltet. Ebben az értelemben igaz, amit Makarenko mond, hogy a büntetésnek meg kell edzenie az akaratot.⁸¹

30. Visszatérve eredeti kiindulási pontunkra, megállapíthatjuk, hogy a büntetés és nevelés nem ellentétes kategóriák, a büntetések által és a büntetéseken keresztül is lehet nevelőhatást elérni. A fiatalkorúak büntetőjogában a nevelés gondolatának homloktérben állása nem zárja tehát ki a büntetések alkalmazását. A nevelőintézkedések maguk is büntetések, általános sajátosságaik azonosak a kriminális büntetés sajátosságaival.⁸² Az általános *pedagógiai* nevelő eszközöktől az alkalmazási feltételek, a célok és mindenekelőtt állami kényszerjellegük különbözteti meg őket. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy a

⁸⁰ A. Sz. Makarenko, *Válogatott pedagógiai tanulmányok*. (Új Magyar Könyvkiadó, Bp. 1948. 112. o.)

⁸¹ A. Sz. Makarenko i. m. 114. old.

⁸² Vö. A. Fräbel, *Das Verhältnis der Erziehungsmassnahmen zu den Strafen nach § 3. JGG.* (Neue Justiz, 1958. 1. sz.), és W. Müller, *Das Verbot der reformatio in peius im Jugendstrafrecht. Beiträge zu Problemen des Strafrechts.* (VEB. Berlin, 1956.)

nevelőintézkedések a fiataikorúak büntetőjogának specifikumai, a fiatal-
korúak büntetőjogának sajátos büntetései. Most azt kell megvizsgálnunk,
hogy mik azok a sajátos vonások, amelyek a hagyományos kriminális bünte-
tésektől megkülönböztetik őket.

A különbség nem minőségi különbség.⁸³ A különbség nem ellentétességet
vagy új elemmel bővülést jelent, hanem egyik elemnek, a nevelés elemének
dominálását. Ez a dominálás azt jelenti, hogy a kényszerjelleg kevésbé éles,
vagy pedig csak potenciálisan létezik. A kényszer elemének ilyen *másodlagos-
sága* a nevelőintézkedéseket mint sajátos büntetéseket *általában enyhébbé
teszi* az általános kriminális büntetéseknél.⁸⁴

A különleges vonások hangsúlyozásának alapja egyedül és kizárólag a
büntetés tárgyának — a fiatalok — sajátosságaiban gyökerezik. A bün-
tetés tárgyának ilyen visszahatása a büntetés eszközeire nem érinti azok
büntetési lényegét. A hagyományos, általános büntetőjogi büntetésekre csak
annyi hatása van, hogy azok egyes nemének alkalmazását kizárja, azok más
módon történő végrehajtását követeli, illetőleg lehetővé teszi a súlyos hátrá-
nyok elhárítását bizonyos kedvezmények alkalmazásával.⁸⁵

31. A nevelőintézkedések büntetesként való kezelése állásfoglalást jelent
abban a kérdésben, hogy a büntett súlya és jellege vagy pedig az elkövető
személye-e a döntő elem a jogkövetkezmények alkalmazásánál, azok nemének
és mértékének meghatározásánál. A szocialista irodalomban az utóbbi időben
ez a kérdés olyan formában merült fel, hogy érvényesül-e a fiatalok
büntetőjogában a proportionalitás elve vagy sem. Ha a kérdést nemlegesen
válaszoljuk meg, akkor szükségképpen arra a következtetésre kell jutnunk,
hogy a nevelőintézkedések alkalmazásának feltételeit nem az elkövetett
büntettségben, hanem az elkövető egyéniségében, személyi körülményeiben kell
keresnünk. Ezt az álláspontot foglalja el G. Pchalek, aki a nevelőintézkedések
alkalmazási feltételének a nevelés szükségességét és az elkövető nevelhetőségét
tartja,⁸⁶ W. Müller, aki szerint a proportionális büntetés a megtorló büntető-
jogi szemlélet szükségszerű következménye, melytől viszont a szocialista
állam büntetőjoga magát elhatárolja, és hogy a nevelő intézkedések alkalma-
zásának alapja a büntett elkövetésében kifejeződő nevelésre szorultság,
továbbá⁸⁷ A. Fräbel, aki szerint a bűncselekmény objektív sajátosságainak
döntő jelentősége van, azonban a proportionalitás csak korlátozott mértékben

⁸³ „A jelenség egy elemének különös jelentősége azt még nem teszi elvileg más
jelenséggé, karakterében minőségileg újjá. Egy jelenség minőségét alapvető elemeinek
minőségi megváltozása változtathatja csak meg” — mondja a kérdés kapcsán E. Buch-
holz (i. m. 393. o.).

⁸⁴ Annak a felismerésnek, hogy a nevelőintézkedések lényegében kriminális
büntetések, nagy jelentősége van a kriminálpolitika általános alakításában. Ez követ-
kezőes szembe fordulást jelent olyan törekvésekkel melyek a bíróságok feladatait az
állami szociálpolitika, a gyermek- és ifjúságvédelem igazgatási természetű intézkedése-
inek irányában kívánja eltolni és ezzel a bíróságokat valóminő általános pedagógiai
fórummá változtatni. A nevelőintézkedések büntetesként való felfogása megszigorítja
az alkalmazási feltételeket, kizárja azok környezeti intézkedésként való alkalmazását,
igazgatási, szociálpolitikail eszközként való felhasználását.

⁸⁵ Vö. a Ftv. 8., 9. és 10. §§-val.

⁸⁶ *Lehrbuch des Strafrechts der Deutschen Demokratischen Republik.* (Berlin, 1957.
678. o.)

⁸⁷ *Das Verbot der reformatio in peius im Jugendstrafrecht. Beiträge zu Problemen
des Strafrechts.* (VEB. Berlin, 1956. 85–86. o.)

érvényesül a nevelőintézkedések rendszerében.⁸⁸ Hasonló álláspontot foglal el a csehszlovák irodalomban Flegel is.⁸⁹ Az említett szerzők elismerik a nevelőintézkedések büntetés jellegét, azonban a nevelés domináns szerepéből azt a következtetést vonják le, hogy a büntetés tette vonatkoztatottsága és ebből következő proportionalitása nem érvényesül vagy csak korlátozottan érvényesül. E. Buchholtz helyesen fejtí ki, hogy ennek az álláspontnak elméleti bázisa a tettesbüntetőjogban gyökeredzik. Ennek a szemléletnek következménye az, hogy a büntetéstől annak arányossága nélkül is nevelő hatást várnak és a cselekmény, valamint a büntetés közötti arányosságot a személy és a büntetés közötti proportionalitással váltják fel.⁹⁰

Hangsúlyoztuk, hogy a büntetés nevelő hatása és szerepe abból áll: a tettet cselekménye társadalomra veszélyességének tudatára ébreszteni és annak felismeréséig elvezetni, hogy büntetése igazságos, őt a büntetés igazságossága mellett és a cselekmény elleni állásfoglalásra készíteni. A büntetés nevelő szerepe tehát az elkövetett büntett társadalmi elvetendőségének kézzelfoghatóvá tételén, társadalmi értékelésén keresztül érvényesül. A büntetés nevelő szerepe tehát *tette vonatkoztatottságában* áll. A büntetés kiszabásánál nem lehet megkerülni a büntett jellegének és súlyának értékelését. A tettes büntetésének igazságosságát csak akkor ismerheti fel, ha a büntetés objektíve igazságos, azaz *előfeltételének, a büntettnek megfelel*.⁹¹ A nevelés elve tehát nem szorítja háttérbe a proportionalitást, hanem ellenkezőleg: a büntetés nevelő hatásának előfeltétele a büntetés igazságossága, azaz arányossága, a cselekmény veszélyessége és a büntetés súlya közötti proportionalitás.⁹²

A büntetés nevelő hatása nem közvetlenül a büntetés nemétől és mértékétől, hanem attól a viszonytól függ, mely a kiszabott büntetés és az elkövetett cselekmény között fennáll és amely viszont éppen arányosságával juttatja el a tettet a büntetés igazságosságának felismeréséhez. Nem lehet tehát a büntetés nevelő szerepe és az elkövető személyisége között közvetlen összefüggést konstruálni, a büntetés és a cselekmény egymásra vonatkoztatottságának megkerülésével.⁹³

A büntetés és a büntett közötti arányosság a cselekmény veszélyességének gondos felderítését követeli meg, melyben viszont fontos szerepet játszik

⁸⁸ A. Fräbel, *Das Verhältnis der Erziehungsmaßnahmen zu den Strafen nach § 3. JGG.* (Neue Justiz, 1958. 1. sz. 14. o.)

⁸⁹ V. Flegl, *A fiatalok kriminalitásának három aspektusa.* (Socialiszticka Zakonost, 1958. 7. sz.)

⁹⁰ I. m. 307. o.

⁹¹ Sokoldalúan és meggyőzően mutatja ezt ki Schultheisz E. *A büntetés kiszabása* (Bp. 1953.) c. művében. Ennek az álláspontnak elvi összefoglalását adja a következő tételben: „A büntetést összhangba kell hozni a bűncselekmény alapvető ismérveit alkotó jelenségeknek az adott esetben megállapított fokával. Ezeknek a körülményeknek egész katalógusát a bűncselekmény fogalma rejti magába. A bűncselekmény ennél fogva nemcsak a büntetésnek, hanem a büntetés mérvének a feltételeit is nyújtja.” (I. m. 5. o.) (Kiemelés tőlem — Sz. A.)

⁹² „A büntetés nevelő szerepét csak differenciált büntetési rendszerben töltheti be, mely messzemenően figyelemmel van a bűncselekmény súlyára és az elkövető személyiségének tulajdonságaira.” (V. Kudrjavcev i. m.)

⁹³ „A tettesbüntetőjogi felfogás alapvető hibája abban áll, hogy a büntetésnek megfelelő korrelátumot, a cselekményt — mely elhanyagolhatóan kategória — átugorja és ezzel a valóságnak meg nem felelő közvetlen kapcsolatot létesít büntetés és elkövető között.” (E. Buchholz i. m. 307. o.)

az elkövető bűnösségi körülményeinek értékelése is. A személyi körülmények gondos vizsgálatának a bűnösségi körülmények között van helye. A személyiség tehát nem önmagában, hanem a cselekmény vonatkozásában, a bűnösség vonatkozásában játszik szerepet.⁹⁴ A büntetés és a büntett közötti arányosság az elvi és döntő előfeltétele a büntetés nevelő hatása érvényesülésének, mely arányosság a büntett súlya és a bűnösség mértéke, valamint a büntetés mértéke közötti arányosságot jelenti, de nem a büntetés és a személyiség közötti proportionalitást. A büntetések és nevelőintézkedések individualizálásának általános követelménye tehát nem a személyiség önálló, cselekménytől elszakított vizsgálatát jelenti.

32. A proportionalitás elve érvényesül a fiatalkorúak büntetőjogában is, azonban érvényesülésének módja nem ugyanolyan, mint az általános büntetőjogban. Ennek alapja az, hogy a nevelőintézkedések általános szabályként enyhébbek a hagyományos büntetéseknel és másrészt a fiatalkorúak büntetőjogi felelőssége általános szabályként enyhébb a felnőttek felelősségénél. Ennek a helyzetnek egyik következménye az, hogy a nevelőintézkedések lényegében a hagyományos büntetések alkalmazása alóli *mentesítés eszközei*. Mint mentesítési eszközök mögött, ott áll ugyan a kényszer, illetőleg annak lehetősége, azonban nem érvényesül teljes hatásában és közvetlenül. A próbárahocsátásnál pl. a kényszer közvetett módon érvényesül, a próbaidő alatti magatartási szabályok megszegésének következményeként. A kényszer tehát itt lehetőségként, illetve csak pszichikai kényszer formájában jelentkezik. A javítóintézeti nevelés is a büntetés alól való mentesítés eszköze, mert büntetés kiszabására kerülhet sor, ha az intézeti nevelés nem jár sikerrel.

A próbárahocsátásnál és az intézeti nevelésnél az intézkedések sikertelensége esetén büntetés szabható ki, ezért mindkét intézmény a hagyományos büntetések alól való mentesítés eszközöként fogható fel. A büntetés alól való mentesítés mint a nevelőintézkedések egyik sajátossága, nem érinti annak a tételnek érvényességét, hogy ezek lényegében büntetések. A büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése az általános büntetőjogban ugyanezt a szerepet tölti be, a javító-nevelő munka sikertelensége esetén újabb büntetés szabható ki, azonban ezek a körülmények nem érintik sem a javító-nevelő munkának, sem a próbaidőre felfüggesztésnek büntetés jellegét.

A nevelő intézkedéseknek ez az imperfect és mentesítő jellege, a kényszer potentialis érvényesülése vagy másodlagossága teszi enyhébb jogkövetkezményekké őket az általános büntetőjogi büntetéseknel. Alkalmazásuk során, egymáshoz való viszonyukban azonban ugyanolyan súlykülönbséget mutatnak fel, mint az általános büntetőjogi büntetések. A súlyban való különbség miatt érvényesülhet kiszabásuk során a büntett és a jogkövetkezmények közötti proportionalitás. A proportionalitás érvényesülésének egyik sajátossága az, hogy a nevelőintézkedések elégtelensége, a nevelőintézkedések súlyának és az elkövetett cselekmény veszélyessége közötti nagy súlykülönbség esetén nevelőintézkedés alkalmazása helyett büntetés kiszabására kell áttérni. A proportionalitás érvényesülésének tehát egyik sajátossága a fiatalkorúak büntetőjogában, hogy nemcsak a nevelőintézkedések egymáshoz való viszonyára és súlykülönbségére, hanem a nevelőintézkedések és a büntetések közötti viszonyra és súlykülönbségre is figyelemmel kell lenni.

⁹⁴ Vö. Viski L., *A társadalomra veszélyesség és a bűnösség viszonya a bűncselekmény-jogalom felépítésében.* (Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője I. köt. 2. sz.)

33. Az arányosság követelménye a fiatalkorúak büntetőjogában is alapvető szabálya a büntetéskiszabásnak. Az a büntetési rendszer, mely az arányosságra épít, a generális és speciális prevenció céljait egységükben érvényesíti.⁹⁵ A fiatalkorúak büntetőjogában tehát nem kizárólagos a speciális prevenció, hanem az arányos büntetés követelményén keresztül a generális és speciális prevenció egysége érvényesül.

Láthatjuk, hogy a fiatalkorúak büntetőjogának büntetési rendszerében sem folytatja szocialista büntetőjogunk a burzsoa büntetőjog hagyományait. A bűncselekmény-büntetés korreláció elvét nem adja fel és nem érvényesül a speciális prevenció kizárólagossága. A büntetési rendszer alapelvei ugyanazok, mint az általános büntetőjogban, érvényesülésük biztosítása érdekében azonban a fiatalkorúak sajátosságait messzemenően figyelembe veszik. A nevelés domináns szerepe nem a büntett-büntetés korreláció feladásán keresztül érvényesül, hanem az arányos büntetés elvén keresztül. Ez az arányos büntetés viszont a felelősség mértékének általános enyhébb volta miatt a nevelőintézkedések intézményének bevezetését tette szükségessé, melyeknek súlya képes a fiatalkorúakat a társadalmi követelmények feltétlen érvényesítésére kényszeríteni s ugyanakkor elhárítani azokat a káros következményeket, melyek a fiatalkorúak fejlődését hátráltatnák. A szocialista büntetőjog humanizmusa a fiatalkorúak büntetőjogában tehát nem a büntetőjogi felelősségrevonás és büntetés feladásán keresztül érvényesül, hanem a büntettek felszámolásához és megelőzéséhez *szükséges társadalmi kényszer mértékének általános korlátozásában*.

34. A nevelőintézkedések enyhébb súlya, mentesítő eszköz jellege a hagyományos büntetések alól, a fiatalkorúak büntetési rendszerét *dualista* rendszerré teszi. Ez a dualizmus azonban nem a büntetések és biztonsági intézkedések egymásmellettiiségét jelenti, hanem a súlyban különböző hagyományos kriminális büntetések és a pedagógiai büntetések dualizmusát. A nevelőintézkedéseknek mint a fiatalkorúak büntetőjoga sajátos büntetéseinek alkalmazási feltételei (objektív és szubjektív feltételek) ugyanazok, mint a hagyományos büntetéseknek. Elsősorban ez különbözteti meg őket az általános pedagógiai nevelőeszközöktől (igazgatási védő- és óvórendszabályoktól). A büntetési rendszer dualizmusában tehát nem a büntetőjogi felelősségrevonás feladása vagy valaminő relatív büntetőjogi felelősség bevezetése jut kifejezésre, hanem a büntetés tárgyának sajátos visszahatása a büntetés eszközeire. Ezt a dualisztikus rendszert egészíti ki a társadalmi és állami védő- és óvórendszabályok rendszere, mely tükrözi a szocialista társadalom messzemenő gondoskodását a felnövekvő új nemzedékről.

⁹⁵ Schultheisz E. i. m. 76—77. o.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И СИСТЕМЫ НАКАЗАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Андраш Сабо

После установления, что законы социалистических стран, теоретические основы кодификационных работ и недавно изданные законы придерживаются отличительного уголовного осуждения несовершеннолетних, в статье дается исторический обзор возникновения особого Уголовного подхода. Это отличительное осуждение возникает в эпоху империализма в буржуазных юридических системах. Оно является одним из результатов попыток ломки классического уголовного права. Изменения, происходящие в системе наказаний буржуазного уголовного права: система безопасных мероприятий и теоретическое обоснование дуалистической системы наказаний — провели различные школы реформ. Перестройка учения об ответственности опережает изменения системы наказания. В связи с этим вопросом, автор касается современных направлений учения о наказании, особенно криминал — политического движения *Défense Sociale Nouvelle* и устанавливает, что современные буржуазные направления учения о наказании, особые правила ответственности, относящиеся к несовершеннолетним, используются как рычаг к перестройке характера субъективного преступного уголовного права всего целого уголовного права, к введению монистической системы «безопасных наказаний».

После этого автор излагает основные принципиальные вопросы, связанные с осуждением отличительных уголовных прав несовершеннолетних. А именно:

1. Отношение конкретных уголовных правил между несовершеннолетними и взрослыми.

2. Ответственность взрослых и особенности уголовной ответственности несовершеннолетних.

3. Самостоятельность конкретной системы наказаний для несовершеннолетних; отношение принципов и учреждений к общей конкретной системе для взрослых.

При ответе на выдвинутые вопросы автор показывает, что — вопреки отличительному осуждению и отличительным законным системам — уголовное право несовершеннолетних не является псевдо-уголовным правом, а органической частью уголовного права. Автор освещает связь общего, педагогического воспитания с криминально-педагогическим воспитанием, с воспитанием через наказание. Он устанавливает границу между уголовным осуждением и мероприятиями административного характера, а также охраной детей и молодежи. Он доказывает, что основной задачей уголовного права для несовершеннолетних является защита общества, методы воспитания не могут возместить и заменить привлечение к ответственности и уголовных методов принуждения. Однако, надо создать такие уголовные методы принуждения, которые дали бы возможность для воспитания преступных несовершеннолетних и учитывали бы возрастные особенности последних. Уголовное право малолетних, несмотря на выделение на первый план важности воспитания, не отказывается от общих принципов привлечения к ответственности, т. е. криминального наказания нельзя заменить средствами общего педагогического воспитания.

Разбирая особенности ответственности несовершеннолетних, автор приходит к выводу, что основа ответственности несовершеннолетних идентична с основой общей уголовной ответственности. Но именно в интересах тождества уголовных основ необходимо считать с особым общественным положением и морально-сознательными особенностями несовершеннолетних. Автор, указывая на вменяемость, как на основу уголовной ответственности, подробно занимается вопросом способности детерминальности и соблюдения правил поведения. Он приходит к выводу, что способность вменяемости несовершеннолетних закономерно не исключена, но его признание зависит от умственного и морального развития, а для уголовного права и в отношении несовершеннолетних решающим может быть поступок, сделанный при наличии вменяемости.

После показа тождества основ ответственности, автор разбирает меры наказания, а также воспитательные мероприятия. Он устанавливает, что воспитательные мероприятия, несмотря на все особые черты, являются уголовными наказаниями. Автор считает действующим правилом и в уголовном праве несовершеннолетних корреляцию преступления и наказания. С точки зрения факта ответственности, воспитательные мероприятия являются наказаниями, ввиду чего между мерой ответственности и наказанием действует правило пропорциональности. Принимая во внимание особые черты воспитательных мероприятий и дуализм системы наказания, пропорциональный принцип тоже действует особо. Автор устанавливает, что гуманизм социалистического уголовного права действует не отказом от привлечения к уголовной ответственности и наказания и не заменой наказания каким-нибудь общим воспитанием, а общим ограничением размеров общественного принуждения, необходимым для предотвращения и ликвидации преступления.

QUELQUES PROBLÈMES DE LA RESPONSABILITÉ PÉNALE DES MINEURS ET DU RÉGIME DES PEINES DONT ILS PEUVENT ÊTRE FRAPPÉS

Anlrás Szabó

L'étude constate tout d'abord que les législations des États socialistes, les bases théoriques des travaux de codification qui sont en cours dans ces pays, ainsi que les lois les plus récentes adoptées en cette matière, maintiennent le traitement pénal différentiel des délinquants juvéniles. L'étude donne ensuite un aperçu de l'évolution du traitement spécial dont il s'agit. Ce traitement se forme à l'époque de l'impérialisme dans les différents systèmes juridiques bourgeois, comme un des résultats des tentatives dirigées vers le renversement des principes classiques du droit pénal. Les changements survenus dans le régime des peines du droit pénal bourgeois, et notamment le régime des mesures de sécurité et le système pénal dualiste, ont été théoriquement préparés par les différentes écoles réformatrices. Les modifications du régime des peines furent précédées par une révision de la doctrine de la responsabilité. En rapport avec cette question, l'auteur effleure les tendances modernes de la théorie des peines, et en particulier le mouvement de politique criminelle culminant dans la défense sociale nouvelle. Il constate que les tendances bourgeoises actuelles de la théorie des peines utilisent les règles spéciales relatives à la responsabilité pénale des mineurs, pour soumettre le droit pénal à une révision intégrale basée sur la considération subjective de l'auteur, qui aboutit à l'introduction du système moniste des «mesures de sécurité».

Dans la suite, l'auteur esquisse les problèmes théoriques fondamentaux du traitement pénal spécial des mineurs. Ces problèmes sont les suivants :

a) les rapport réciproques entre les normes de droit pénal à appliquer aux mineurs et aux adultes ;

b) la responsabilité des adultes et les particularités de la responsabilité pénale des mineurs ;

c) l'autonomie du régime des peines applicables aux mineurs ; le rapport entre les principes et les institutions de ce régime et le régime applicable aux adultes.

En donnant les solutions de ces problèmes, l'auteur explique que, malgré la réglementation à part et le traitement particulier qu'il contient, le droit pénal des mineurs n'est pas un pseudo-droit pénal, «mais une partie organique du droit pénal». L'auteur analyse les relations entre l'éducation générale, l'éducation de pédagogie criminelle et l'éducation à travers la punition. Il trace les limites entre la répression pénale et les mesures administratives destinées à la protection des enfants et des adolescents. L'auteur constate que la tâche fondamentale du droit pénal des mineurs est celle de la protection de la société, et que les moyens éducatifs ne peuvent pas remplacer la poursuite pénale et ses moyens coercitifs. L'auteur souligne d'autre part que les moyens coercitifs du droit pénal doivent être façonnés de sorte qu'ils soient aptes à éduquer les mineurs délinquants et qu'ils tiennent compte des particularités résultant de l'âge. Malgré la mise au premier plan de l'idée d'éducation le droit pénal des mineurs ne renonce pas aux principes généraux de la répression pénale, et ne veut pas substituer à la punition criminelle les moyens de l'éducation pédagogique générale.

En examinant les particularités de la responsabilité des mineurs, l'auteur constate que les fondements de la responsabilité pénale des mineurs sont les mêmes que ceux de la responsabilité pénale en général. Mais justement à cause de cette identité, il faut tenir compte de la situation sociale particulière des mineurs, ainsi que de leur conscience morale particulière. En parlant de l'imputabilité comme d'un élément fondamental de la responsabilité pénale, l'auteur examine dans les détails le problème de la détermination et de la faculté de se conformer aux règles de conduite. Il arrive à la conclusion que l'imputabilité des mineurs n'est pas à exclure à priori, mais que d'autre part sa présence dépend aussi du degré de développement intellectuel et moral du mineur, et que dans le cas des mineurs, c'est également l'acte perpétré en état d'imputabilité qui peut seul entrer en ligne de compte.

Après avoir constaté l'identité des bases de la responsabilité, l'auteur analyse les institutions du régime des peines, et notamment les mesures d'éducation. Il constate que les mesures d'éducation, malgré leurs traits spéciaux, sont des peines de nature pénale. Selon l'auteur, la corrélation entre l'infraction et la peine est une règle qui a sa validité aussi dans le domaine du droit pénal des mineurs. Du point de vue de la respon-

sabilité, les mesures d'éducation sont à considérer comme des peines, et la règle de la proportionnalité entre le degré de la responsabilité et la mesure de la peine doivent donc être respectées dans ce domaine. Eu égard à la nature particulière des mesures d'éducation, et au dualisme du régime des peines, le principe de la proportionnalité se fait valoir également d'une manière particulière. L'auteur constate que l'humanité du droit pénal socialiste se manifeste non par la renonciation à la poursuite pénale, ou son remplacement par une sorte d'éducation générale, mais par une limitation générale de la contrainte sociale nécessaire à la prévention et à la liquidation de la criminalité.